

Р А Т

за

СРПСКИ ЈЕЗИК

и

ПРАВОПИС.

ILICS GYÖRGY

написао

Ђ. ДАНИЧИЋ.

У БУДИМУ

у штампарији Пештанскога универзитета.

1847.

891.82

D19

Въ жалчи горещи и союзѣ неправды зрю тѣ еща.

Дѣла апост. VIII. 23.

**PURCHASED BY
THE EAST CENTRAL EUROPEAN STUDIES**

NOV 11 1954

Покрај многијех другијех невоља књижевност наша јако заостаје и за то што нам се књижевници још не могу да погоде ни каквијем словима треба да пишемо. Ево већ тридесет година како се око тога виче и препире. Свак мисли да има право, па не ће ни један да попусти, а истина кукавица страда и сиромаш народ. Зар нам је мало што нас тешка времена раздвојише на двије буквице, на Славенску и на Латинску, него ћемо у свакој још по неколике градити? — Ко ме је год стало до народнога напретка, држао се које му драго стране, ја мислим да једва чека да се прекине једанпут та распра. Та сви бисмо по штогод добили: једни би нас добили нешто хуле земаљске хвале, други би добили што би се освијестили и видјели истину, а сви скупа добили бисмо најљепши добитак, што би нам народ корак напријед корачио. — С тијем мислима и с отом намјером пуштам ово неколико ријечи у Српски свијет.

У пас, који пишемо Славенскијем словима, колико је књижевника толико је и правописа. Један је само Вуков којега се више њих држи, а осталијех је тма, нити им се зна броја ни имена; јер се не само не држи једнога више књижевника, него ни који их граде не држе се своје грађевине, и ако их у једној књизи више не

промијене, јамачно ће их неколике својега вијека промијенити. У чему се Вуков разликује од свију овијех, и на какovu је темељу изидан, зна се одавно, а ко не зна може ласно дознати; али ко ће ове све увјецбати! У њих је свију главно: само да није на Вукову. А за што? На то нема одговора. Из те грдне силе од правописа понајвише главу држи Светићев, што га Светић од неко доба као поглавица брани. Ни њему се истина све разлике не знају ни данас, али му Светић бар темељ каза у својој најновијој књизи по имену „*Утукъ III. Ёзы-кословный. О ёзыку и правопису Србскомъ. Одъ М. Светића*“ (у Новоме Саду 1846, 8, стр. 77). У томе језикословноме Утуку има до душе пуно грђе и беспослица, које паметноме човјеку не доликују ни у говору а камо ли на хартији и у књизи, тако да се једва може разазнати главно од тијех беспослица; али кад га човјек разазна, видјеће да је вриједно стајати те мислити. Ту Светић обара Вуков правопис, а све остале стапа у један, у свој, па ови свој утврђује и кријепи. Ја не ћу сад истјеривати колико се ови остали правописи слажу са Светићевијем, ни јели оно истина што каже Светић: „*И премда у самомъ наблюдаваню овога (његовога) правописа разлика међу списательима влада, опетъ та се несостои у основу, но у болъмъ или слабѣмъ познаваню, у степену знаня и вѣштине*“ (Утук III. стр. 12 — 13). На то нека одговарају они којијех се тиче, а ја бих још вољео да је тако, не бисмо ли се прије сложили! Не ћу, рекох, тога истјеривати, него сам само рад показати свијету (како се мени чини) колико је Утук III. побио цијену Вуковоме правопису,

шта ли вриједи Светићев правопис, па да видимо „*који у томе правіе имаю, и које треба као право и основано да остане, и да се наблюдава*“ (Утук III. стр. 22).

Прије свега да се боље разумијемо. Кад Светић онако лијепо казује (на страни 24) шта је језик, ваљало би да је рекао и правопис шта је, кад је о правопису ријеч. Него он мисли о правопису а говори о језику, као да је језик и правопис све једно. Ево му ријечи: „*Сѣзыкъ или рѣчи човеческе нису само произвољни звучни знаци, којима се предмети означавају, него е сѣзыкъ породѣ и производѣ човека као човека, онѣ се са развиткомѣ силе умне и чувствене извѣо изѣ ума и чувства човеческогѣ, носи на себи печатѣ умне и чувствене природе човеческе, којенѣ и благогласіе треба да се скопчаю и слію, а не цѣпаю и кидаю, и разумѣ треба у писаню да се пѣта, а не само уво; а и око кодѣ написаны рѣчій има своје право, ерѣ колико писанѣ мора одговорити уву, толико и оку, коме се непосредствено односи*“ (Утук III. стр. 24). — Језик човјечиј јест огледало духа човјечијега, или ти онога у човјеку што чини човјека да је човјек, али не правопис; правопис је само огледало језика. Језик је Бог дао човјеку да њиме казује што мисли и осјећа, а писмо су људи измислили, за невољу, да њиме биљеже што језиком казују. Писмо није ништа друго до сурогат језика или ти бесједе човјечије: какав ориџинал онаки му и сурогат: какав језик онако и писмо. *Нѣсть рѣкѣ колѣй господѣ своѣго, вели свето јеванђеље.* Ако је мане у језику, нека је и у писму; за то ће језик одговарати, а писмо је вјерно свој посао свршило како нам је однијело

глас куда по слабости човјечијој допријети не можемо; вјерно је службу служило како је глас прадједа праунуку сачувало. Ако ли се даље маши, није вјеран слуга, и доћи ће господар коме служи и укориће га што не докучи чега ради поста, већ га нагрди пред свијетом; и доћи ће и од господара господар и укориће тога слугу што се обезуми те и њега хтједе поправљати; па ће још доћи и друге слуге, његови другари, којима се у посао утакао, и рећи ће му: себи руке дјевере! — По овоме право писати у граматичици не може ништа више значити до писменијем (мртвијем) знацима биљежити говорне (живе) гласове. А за ово опет треба најприје сазнати све те гласове, и колико их је, и какови су, па за сваки глас одредити по једно особито слово, ни више ни мање. Па ће онда бити најбољи правопис они којијем ће се моћи са свијем онако писати како се говори, глас по глас; а жалостан ће бити они којијем ће се друкчије писати него што се говори; а етимолођички правопис, по којему ће се ријечи само коријена ради друкчије писати него што се говори, биће никакав правопис, — и сама мисао луда. — Ја овако мислим о свакоме правопису за какав му драго језик, а може ли се Српски правопис држати коријена, видјећемо још и дође.

Светић дијели разлике својега правописа на разлике у писању сугласнијех слова (*„главни вообште разлози и основи мои поради прве точке разногласія нашега у смотреңиу правописаня согласны слова' или полугласница'.*“ Утук III. од стране 21 до 35) и на разлике у писању самогласнијех слова (*„што се тиче друге точке разногласія нашега, т. е. у смотреңиу самогласны слова'.*“ Утук III. од

стране 35 до 42); а овамо међу прве тура *мысао, свердао, воо, соо, пытао* (стр. 33), које ријечи иду у други ред, а међу друге опет не само трпа сугласно *н*, те доказује да треба писати *странна, die fremde, истинна, die wahrhafte* (стр. 41), него и безгласне *јерове* (стр. 39 и 41). Које за то, а које што ја мислим да у свакоме правопису најприје ваља знати свако слово за се, које је слово за који глас, било оно самогласно било сугласно, па тек онда како се слова слажу једно с другијем или (што је овдје у нас најглавније) како се једно у друго претвара, за то ћу се ја држати ове разлике. Јер мени није толико стало до језикословнога Утука, колико до Светићевијех мисли о Српском правопису. И тако да видимо прво шта мисли Светић о Српскијем словима, пак ћемо онда о претварању слова.

II.

Светић вели да треба задржати у Српском правопису *ѓ, њ, њѣ, ѣ, ѣѣ, ѣѣѣ* за то што „се ови гласићи различито изговарају, и самимъ изговоромъ распознају,“ па их „треба различито и написати, и ту исту разлику и писмомъ изразити, да се и окомъ распознае знакъ кадъ се увомъ разликуе и распознае гласъ,“ — што ниште „коренность гласа,“ — и што „доказую остала нарѣчїа Славенска“ (Утук III. стр. 37). — Али ако од свега овога не буде ништа, шта ћемо онда? Дакле најприје на ногу се *јерови* јунаци! Гдјекоје слово може се и само собом изговорити, али свако мора дати од себе глас кад се метне уза самогласно. Кад Светић зна како су Бог зна кад Копти и Манџи усне намјештали и зубе кеси-

ли, па још и душник и непце како им је стајало кад би „дебеле звуке“ и „мукле гласове“ од јерова изговарали (види Утук III. стр. 38), ја бих га молио, а и свакога когод има вољу, нека изговори *џ* и *ѣ*, или свако за се или с којим му драго самогласнијем словом, како их данас Србин изговара, па да би и обадва једнако, а проста му разлика. — Ово би паметну човјеку доста било. Али будући да се у Српском језику *зелѣн*, *das Grün*, друкчије изговара него *зелен*, *der grüne*, па будући да су стари Славени оно прво писали са *ѣ* а ово друго са *ж*, то Светић помисли да ту разлику чине јерови, па да их за то ваља задржати у Српскоме правопису. — О да дубока знања филологије Славенске! Сакриј се Шафариче! Бјежи Миклошићу! Мучи Ханка! Помрча ти слава Востокове! Добровски! Копитаре! малена вам хвала! — Колико би се човјек смијао цијеломе ономе мудровању Светићеву о јеровима, од стране 38 до 42, толико нам свјема мора образ црвенити пред ученијем Славенскијем свијетом, што се у нас налази књижевника, па још тобоже првијех, који не знаду ни шта је *ж* и *ѣ* у Славенском језику, а овамо мисле да су прве Славене за појас задјели. Да се *зелѣн*, *das Grün*, и *зелен*, *der grüne*, и *са ђ*, *jezt*, и *са ђ*, *die Pflanzung*, и *са ђ*, *sum*, и *са ђ*, *solus*, у говору разликује једно од другога, о томе нема сумње; али да је та разлика постала од *ж* и *ѣ*, то може казати само онај „који управо не разумије свога посла, ... па се још сам хвали и хоће силом људе да увјери, да зна оно што не зна“ (*), а вјероваће му само онај који

(*) Види: „Вуков одговор на Утук Г. М. Светића“ (у Бечу 1843), стр. 31.

хлеб, граб, боб, роб, гроб, лав, праг, глог, убог, гад, дјед, од, код, (и само) сад (*jezt*, јер га и Светић пише свуда с *ѝ*), мраз, кроз, без, из, рак, лак, Грк, сом, хрен, пун, лан, сноп, чеп, сир, спор, твор, вјетар, сват, трут, и. т. д. и. т. д.? Ово су све најпростије ријечи, све се пишу по Славенскоме правопису с *ѝ*, па су опет кратке у гласу, а по Светићевијем мислима ваљало би да су дугачке према *сѧм*, *solus*. — Шта ли ћемо н. п. са зоб, црв, туђ, жсеђ, ноћ, пећ, моћ, лаж, Српцад, звијер, кост, свијест, врач, зец, шест, пропаст, сласт, и. т. д. и. т. д.? Све се ове ријечи у Славенском језику пишу са *ѣ*, па су у нас опет дуге у гласу, а по Светићевијем мислима ваљало би да су кратке према *сѧм*, *sut*. — Шта ли ћемо са *јѧлен* (члѧнь), кад би према Светићевоме *зелень* ваљало да се изговара *је-лѧн*? — Ја шта ћемо са *град* и *граѧд*, *дуѧ* и *дуѧѧ*, *лиѧ* и *лиѧѧ*, *Грѧ* и *грѧѧ*, *луѧ* и *луѧѧ*, *пѧтак* и *пѧтаѧѧ* и.т.д., кад се свака ова ријеч пише са *ѝ* по Славенскоме правопису (ѣ се и не смије писати рослије *х, к, г*), а свака се друкчије изговара и свака друго значи? — Шта ли ћемо са *ваѧш* и *ваѧѧш*, кад се обоје пише по Славенскоме правопису са *ѣ*, а различито се изговора и свако друго значи? — Ја шта ли ћемо с онијем ријечима које се по лијепоме својству нашега пјевачкога језика сваки час другијем гласом изговарају? За што н. п. говори Србин: *иѧпод грла*, *иѧпод куће*, *иѧпод жиѧта*? За што се говори: *наѧш* и *очѧнаѧш* (наша снаша не зна *очѧнаѧша*)? Еда ли су и ти гласови у *иѧпод* и *наѧш* постали од јерова? Еда ли ће Светић једну исту ријеч писати час с *ѝ* час с *ѣ*? — Још би се могло на хиљаде набројити

овакијех ријечи; но да ако је Светић већ видео „*да му основѣ ние никакавѣ основѣ, или управо да е основѣ безѣ основа!*“ (Утук III. стр. 23) Ако ли пак још није, ево му његовијех примјера, нека га они обавијесте. У „*садѣ*“ (сѣд) и „*сапетѣ*“ (сапѣт) Светић даје дебеломе јеру (ѣ) силу да отеже слог, а у „*зеленѣ*“ (зелѣн) и „*црвенѣ*“ (црвѣн) опет је даје танкоме (ѣ). А од дебелог (ѣ) у „*зеленѣ*“ (зелѣн) и „*црвенѣ*“ (црвѣн) враћа се сила чак на пето слово натраг, па и то не „*дебелогласна*“ као у сѣд, коју му Светић од постања даје, него „*танкогласна*“, која је по Светићевијем мислима излегла ѣ, „*За Бога, каква су ово замршена и изпрекрштана по- нятія о ствари, какво ли е ово осниванѣ правила и ос- нова, каква ли жалостна доказателства?*“ (Утук III. стр. 27) Није ли ово „*управо: Diruit, aedificat, mutat quad- rata rotundis?*“ (Ibidem) Овако је радио и онај звјездар што је гледао мјесец на дурбин, па угледао вола у мјесе- цу, те узбунио вас свијет, како је он нашао вола у мјесе- цу! Кад тамо, а он не очистио дурбина, него му Бог зна од кад запала некака мушица међу стакла.—Најприје ва- ља скочити, па онда рећи: хоп! Ко бесједи што хоће, мо- ра слушати шта не ће, веле наши стари. — Тако дакле није истина да „*се ови гласићи (ѣ и ѣ) различито изго- варају, и самимѣ изговоромѣ распознају; за то*“ не „*тре- ба њ различито*“ ни „*написати, и ту исту разлику и писмомѣ изразити, да се*“ ни „*окомѣ*“ не „*распознав знакѣ кадѣ се увомѣ*“ не „*разликуе и*“ не „*распознав гласѣ.*“ —

Под првијем окриљем видјесмо ѣ и ѣ гдје се не мо- гоше у Светића закрилити. Али они имају у њега још

двѣ обране, етимологију и остала Славенска нарјечија. Премда Светић само каже: „показуе коренност гласа, доказују остала нарѣчја Славенска“ (Утук III. стр. 37), а ни-
гдје тога не доказује, и премдако скочи, ваља и да посвје-
дочи, опет да се не би ова ствар адвокатски повлачила
док се најпослије и не забаци са свијем, ево и на то од-
говора. Ја мислим да је овдје довољно показати еда ли
можемо *з* и *ѣ* писати по правоме њиховоме својству.

Управо се не зна како су се ова слова изнајприје
изговарала (*). Али кад испоредимо

старо	с Рускијем	с Пољскијем	с Чешкијем	и са Српскијем
л-ѣ-кѣ	л-е-вѣ	l-e-w	l-e-w	л-а-в
л-ѣ-жѣ	л-о-жѣ	l-e-z'	l-e-ž	л-а-ж
л-ѣ-нѣ	л-е-нѣ	l-e-n	l-e-n	л-а-н
с-ѣ-нѣ	с-о-нѣ	s-e-n	s-e-n	с-а-н
п-ѣ-сѣ	п-е-сѣ	p-ie-s	p-e-s	п-а-с
б-ѣ-дрѣ	б-о-дрѣ	—	—	б-а-дар
от-ѣ-цѣ	от-е-цѣ	oje-ie-c	ot-e-c	от-а-ц
пат-ѣ-кѣ	пат-о-кѣ	piat-e-k	pat-e-k	пет-а-к
д-ѣ-нѣ	д-е-нѣ	dz-ie-n'	d-e-n	д-а-н
д-ѣ-жѣ	д-о-жѣ	d-e-szcz	d-e-št'	д-а-жа
ст-ѣ-ѣ	ст-е-ѣ	śc-ie-z'a	st-e-zka	ст-а-ѣ
д-ѣ-сѣ	д-о-сѣ	d-e-ska	d-e-ska	д-а-сѣ
ор-ѣ-лѣ	ор-е-лѣ	or-ze-l	or-e-l	ор-а-о
дар-ѣ-кѣ	дар-о-кѣ	dar-e-k	dar-e-k	дар-а-к

и т. д. и т. д.,

видијемо да је *ѣ* и *ѣ* у сриједи слога у староме Славен-
ском језику морало имати особити глас, свако за се (**),

(*) Auf ihre wahre Natur und Geltung können wir eini-
germassen aus der Aussprache des heutigen Bulgarischen
und Windischen zurückschliessen. — Шафарик: Ser-
bische Lesekörner (у Пешти 1833) §. 8, стр. 21.

(**) Полугласныя *ѣ* и *ѣ* употребляемыя для мягкости и твердо-

да гдјекоја Славенска племена и данас имају од њих различне гласе (Руси од **ѣ** имају **о** а од **ь** имају **е**, Пољаци од **ѣ** имају тврдо **е** а од **ь** мекано), а у нас да је и за једно и за друго један глас.

Даље. Кад испоредимо.

старо: мир-ѣ, мир-а, мир-оу, мир-оки, мир-омь,
опет са старијем: цар-ь, цар-ѣ, цар-юу, цар-ѣки, цар-ѣмь;

кад испоредимо старо: когт-ь

са род. и дат. јед. броја: когт-и (*)

са дат. мнош. броја: когт-ѣмь (**)

са твор. мнош. броја: когт-ьми;

кад ту ријеч испоредимо с Руском **ко-с-ть**, Словачком **kos-ť**, Пољском **koś-ć**, а Српском **ко-с-т**; кад испоредимо

старо	с Рускијем	с Пољскијем	и са Српскијем
дѣ-ѣѣ, ѣ-а	ду-бѣ, б-а	dą-b, b-u	ду-б, б-а
голѣ-ѣѣ, ѣ-ѣ	голу-бѣ, б-ѣ	gołą-b' b-ia	голу-б, б-а
ло-ѣѣ, ѣ-а	ло-вѣ, в-а	ło-w, w-u	ло-в, в-а

сти, нѣкогда произносились какъ краткія **ѣ** и **о**; ибо каждая согласная на концѣ какъбы продолжаетъ звукъ; мягкая влечетъ за собою **ѣ**, твердая **о**. — Ханка: Начала священнаго языка Словянъ (у Златоме Прагу 1846), стр. 9, бр. 12. — Die der altslawischen Sprache eigenthümlichen, in der cyrillischen Kirchenmundart am treuesten erhaltenen Vocale **ѣ** und **ь**, jener dem schwachen **о**, dieser dem schwachen **ѣ** und zum Theile auch **о** anderer Sprachen vergleichbar, erfuhren in den meisten andern Dialekten die verschiedenartigsten Modificationen. — Шафарик: Serb. Leseekörner, §. 8, стр. 21.

(*) Гласная **и** . . . умягчаетъ всѣ согласныя, съ ней непосредственно стоящія. — Ханка: Начала св. языка Словянъ, стр. 9, бр. 13.

(**) Довольно рано вошло для краткости простое **ѣ** въ употребленіе и выговаривалось какъ **ѣ**. — Ханка: Начала св. языка Словянъ, стр. 11, д.

старо	с Рускијем	с Польскијем и са Српскијем	
чрь-къ, к-ѧ	чер-вь, в-я	czer-w', w-ia	чр-в, в-а
ѧ-дъ, д-ѧ	я-дѣ, д-а	ia-d, d-u	ја-д, д-а
лѣбѣ-дѣ, д-ѧ	лебе-дѣ, д-я	labę-dz', z-ia	лабу-д, д-а
ѣбѣ-тъ, т-ѧ	свѣ-тъ, т-а	świa-t, t-a	свије-т, т-а
зѧ-тъ, т-ѧ	зя-тъ, т-я	zię-ć, c-ia	зе-т, т-а
ка-лѧ, л-ѧ	ка-лѣ, л-а	ka-l, l-u	ка-о, л-а
мѧіѣ-лѧ, f.	мыс-лѣ, f.	mys-l, f.	миса-о, f.
ко-лѧ, л-ѧ	во-лѣ, л-а	wó-l, l-u	в-о, л-а
со-лѧ, f.	со-лѣ, f.	só-l, f.	с-о, f.
гро-мѧ, м-ѧ	гро-мѣ, м-а	gro-m, m-u	гро-м, м-а
ос-мѧ	ос-мѣ (осм-ью)	oś-m' (ośm-iu)	оса-м
зѣлѣ-нѧ, н-ѧ	зеле-нѣ, н-а	zielo-n, n-a	зеле-н, н-а
прѣсте-нѧ, н-ѧ	персте-нѣ, н-я	pierście-n', n-ia	прсте-н, н-а
чѣ-нѧ, f.	цѣ-нѣ, f.	(śle-p', p-ia)	(ка-п, f.)
ѣлѣ-пѧ, п-ѧ	слѣ-пѣ, п-а	śle-p, p-a	слије-п, п-а
да-рѧ, р-ѧ	да-рѣ, р-а	da-r, r-u	да-р, р-а
писа-рѧ, р-ѧ	писа-рѣ, р-я	pisa-rz, rz-a	писа-р, р-а
пѣ-ѣѧ, ѣ-ѧ	пе-сѣ, пс-а	pie-s, ps-a	па-с пс-а
рѣи-ѣѧ, ѣ-ѧ	ры-сѣ, с-я	ry-s', s-ia	ри-с, с-а
ко-шѧ, ш-ѧ(*)	ко-шѣ, ш-а	ko-sz, sz-a	ко-ш, ш-а
мра-зѧ, з-ѧ	моро-зѣ, з-а	mró-z, z-u	мра-з, з-а
кня-зѧ, з-ѧ	кня-зѣ, з-я	(le-ż, z-ia)	кне-з, з-а
ѣ-жѧ, ж-ѧ (*)	е-жѣ, ж-а	ie-z', z'-a	је-ж, ж-а

и. т. д. и. т. д.,

онда нам се не може на ино, него ваља рећи да се ѣ и
ѣ писало гдје су се једна слова двојако изговарала(**),

(*) ж, ш, ц, ч, ѡ заключають уже въ себѣ мягкое ; или ѣ и пи-
шется послѣ нихъ вмѣсто ѣ, ѧ, ю, ѧ простое ѣ, а, оу, ѧ.
Ханка: Начала св. языка Словянъ, стр. 15, бр. 23.
За то Руси сад и у имен. падежу избацују знак умекшава-
ѧ ѣ, ѣ па пишу ѣ; али не чине добро, јер би по томе тре-
бало да га избеае и у ријечима женскога рода н. п. вошѣ
(уш) и. т. д.

(**) Characteres з et ѣ, quos quidam literas aphonas (безгласнаѧ)

и то да се **ѣ** писало гдје су се слова тврђе изговарала, а **ь** гдје су се мекше изговарала (*), и овај двојаки изговор једнијех слова да се до данас са свијем сачувао у гдјекојијех Славена, а у нас да га нема никако. — Одавле се ваљада довољно види да није истина што Светић каже: „*ѣ* нѣ быо гласъ умекшательный, но за умекшаванъ быо ѣ сливательный знакъ“,“ (Утук III. стр. 39).

А ко још не види нека испореди

старо: имен. кол-ѣ

род. кол-ѣа

вин. кол-ѣѣ

са род. мнош. кол-ѣ;

нека испореди мушкога рода: кѣшѣн-ѣ

са женскијем родом: кѣшѣн-ѣа

и са средњијем: кѣшѣн-ѣѣ;

нека испореди старо: Сион-ѣ, родит. Сион-ѣа

са старијем: Сион-ѣ, жен. Сион-ѣѣ

а ово опет с нашијем: Ива-ѣ дан;

нека испореди старо: орьѣ-ѣ, род. орьѣ-ѣа

са старијем: орьѣ-ѣ, жен. орьѣ-ѣа (мако орьѣа юность

а ово опет с нашијем: Нико-ѣ дан. — [тѣѣѣ]

Умекшавало је и **ь** и **ѣ**; а разлика је у том што се **ѣ** писало пред самогласнијем словима, а **ь** свуда по другијем мјестима.

dixere, Smotriskius conjunctim sonantes (припращногласнага) rectius appellavit, quod temperando sono consonantium syllabam aut vocem finientium inserviant. — Добровски: Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris (у Бечу 1822) стр. 17.

- (*) Crassius enim sonant literae, quibus **ѣ** affigi solet, tenuius autem et mollius, quibus **ь** apponitur. — Добровски: Instit. ling. Slav. стр. 17.

Дакле сматрајући како данас гдјекоји Славени изговарају старо **ѡ** и **ѣ**, можемо слободно казати да је и једно и друго двојаку службу чинило у староме Славенскоме језику: 1) и једно и друго имало је свој глас, 2) и једно и друго прељевало се у друге гласове. — По томе њиховоме својству можемо ли их писати у Српскоме правопису? Никад ни до вијека. У првој служби није им у нас мјеста, јер су оба прешла у једно **а**; а ни у другој служби није им у нас мјеста, јер у нас нема старо **ѡ** и **ѣ**, ни Пољско **o** и **u** или **p** и **r** и т. д. Та ни наши стари, од како их знамо, нијесу имали те разлике. Они су бар од све невоље писали само **ѣ** свуда, паметно се држећи онога правила: *cessante ratione cessat rationatum*. „Die ältesten serbischen Sprachdenkmäler“ вели Шафарик у *Serb. Lesekörner* на стр. 22, „befolgen zwar hinsichtlich dieser Vocale (о јеровима је пријеч) die Orthographie der kirchenslawischen Handschriften genauer als die russischen, jedoch mit Ausnahme des wichtigen Unterschiedes zwischen **ѡ** und **ѣ**, den sie durchaus vernachlässigen.“ Па мало даље опет: „Rein serbische Denkmäler kennen nur **ѣ**.“ Да је било разлике јачачно би је и писали, кад су се „усиљавали“, као што вели Светић, „и трудили“ и најмању разлику у говору „разнымъ дoметцѣма и надметцѣма, заковрчицама и чертицама (оксіе, варіе, кавике, каморе и т. д.) нахнадити и допунити“ (Утук III. стр. 40). А кад и ми данас, хвала Богу, толико имамо памети, те не чинимо разлике између **ѡ** и **ѣ** у оној првој њиховој служби, него и **от-ѣ-цѣ** и **пат-ѡ-кѡ** једнако пишемо са једнијем **а**, **от-а-ц** и **пет-а-к**, за што да је чинимо у другој? за

што и ту да не пишемо једнако и *ЗЕЛЕН-џ* и *ЗЕЛЕН-ѝ*? И то је оно гдје морамо признати да су наши стари, прије толико стотина година, били паметнији од нас.

Неки ће можда повикати: али се друкчије изговара *зе́лен*, *der grüne*, а друкчије *зе́лѐн*, *das Grün*. Јест истина; али ваљада нико није толико слијеп (а овдје и не требају очи него само чисто ухо) да не види да ту нема разлике у гласу *н*, него само да се друкчије гласом удара код самогласнога *е*. Што пак Светић прича да је баш та разлика у самогласноме слову постала од *џ* и *ѝ*, то смо већ видјели колико вриједи; а овдје ћемо још нешто додати. Кад бисмо за ту разлику узели *ѓ* и *ѝ* и против њихова својства, онда би нам требало још три јера сковати, да разликујемо н. п. *ду'гом* (ду'га) и *ду'гом* (ду'га) и *ду'гом* (ду'г); па кад још видимо да је разлика између *бр'ка* (човјек бркат) и *бр'ка* (опет човјек бркат) и *бр'ка* (глагол) и *бр'ка* (род. мн. од *брк*), и да се разликује *пара* (новац) од *пара* (н. п. из човјека), а обоје од *пара* (род. јед. од *па'р*), а све троје опет од *пара* (род. мн. од *па'ра*), онда би ваљало (будући да се ове ријечи не могу јеровима разликовати) не само још четири *р* начинити, — а два, хвала Богу, већ имамо од Ђура Аугустиновића (*), — него бисмо и од свакога самогласнога још по четири измислили, и тако бисмо књижевност своју још с 27 новијех слова лијепо обогатили. Па онда таман с Хинезима да се загрлимо. Шта? — Бре сви би нам народи завидјели. Нијемци би одмах прво ново *јер* узели у свој правопис, да разликују *der Strauss*,

(*) Види: „Дра Ђ. Аугустиновића *Misli o илирском правопису*“ (у Бечу 1846) од стране 23 до 26.

кита цвијећа, и *der Strauss*, тица ној! — Не дај се вара-
рати, драги Србине, тијем лажнијем пророцима. Ово ни-
јесу говорни гласи, но само ударање гласом или акцен-
ти, па као што ни један народ не пише за акценте осо-
битијех слова, тако не ћемо ни ми, него ћемо их биље-
жити другијем знацима изнад правијех (говорнијех) гла-
сова, гдје је од потребе. — Сад нека суди свако паме-
тањ како је могао Светић казати: „за све ове и подобне
разновидности Вук нити зна нити хоће да зна“ (Утук
III. стр. 41). Та сви знамо врло добро (а ко не зна не-
ка отвори Вуков Српски рјечник и Вукове Српске народ-
не пословице, па ће видјети) с каковом нам је вјешти-
ном Вук — и то само Вук — побиљежио и показао не
само „*ове и подобне разновидности*“, него и најмање
промјене у гласу и говору, и то не само у различнијем
ријечима, него и у једној истој ријечи и у једноме и-
стоме гласу, како народ те ријечи и те гласе не само по
различнијем крајевима, него како их једни исти људи у
различнијем приликама различно изговарају. —

Одовуд се може видјети како грдно гријеше и они
који пишу *серп* и *sàrp* мјесто *срп*, па се бране стари-
јем јеровима. У чисто је *а* прешло у нас и *џ* и *љ* гдје је
требало да пријеђе, а гдје није, ондје их је са свијем
нестало, као да их нигда није ни било. Ако ли то не
вјерујете, господо часна! а ви пишите *серпе* и *sàrpà*
мјесто *срп*, јер су стари писали *сѣрпѣ*. — Имѣај ушѣ
слышати, да слышитѣ! (Матије XI, 15)

Одовуд се може видјети како грдно гријеше и они
који пишу *дѣ, тѣ, нѣ, љѣ* мјесто *ђ, љ, њ, њ*, па се бране Сла-
венскијем правописом. Јесте *ѣ* умекшавало сугласна сло-

на крају? За што ли Светић пише „ока̑тъй, глава̑тъй“ кад се не каже о̑ка̑ти, гла̑ва̑ти као „посла̑тъй“? По томе би Светићеву правилу било и глагола које би ваљало писати са њ̑и у накл. неопред., и прилагателнијех имена која би ваљало писати са самијем и. — Светић вели да се љ̑ди у род. мн. за то овако изговара што је на крају њ̑и. А за што се љ̑ди љ̑ди род. мн. овако изговара? За што Светић не пише и љ̑ди са њ̑и као и „лю̑д̑и̑“ кад се обоје једнако изговара, па још обоје у једноме падежу стоји? За што ли Светић пише ж̑е̑ш̑ћи са њ̑и кад се не говори ж̑е̑ш̑ћи као „лю̑д̑и̑“ (љ̑ди)? — Љ̑ди имен. мн. у Светића се за то овако изговара што је на крају само и. А како би по томе правилу требало читати љ̑ди у имен. мн. од љ̑д? — По томе би Светићеву правопису било ријечи да се једнако изговарају а различно нишу, и да се различно изговарају а једнако пишу. Овако му је све жалосно, замршено и сакато. Још ћу само да споменем шта Светић мисли како је постало њ̑и и љ̑. Ево његовијех ријечи: „И у теченију времена како су ови мукли и неопредѣљни гласови (џ и љ), из њ почетка наравно с њ великим њ напрезанџм и усиљаванџм органа' бесџдны изговарани, преливати се почели у себи сродне отворениџ гласове, тако су њ̑и и у писану преливати и означавати трудили се, чему им џ е згодно послужила проста сливателна черта (1), којом џ су сав џ механизам џ органичкога преливања слова' послѣдством џ времена свршивали. Отворениџ дебело џр џ означили су са доданом џ истом џ сливателном џ чертом џ, дакле џ1; отворениџ џ са превученом џ истом џ чертом џ сливателном џ преко узвишене праве џ џгове черте, и тако џ од џ танкога џра муклога постаяло

танко ѓрз отворено или сливено, т. е. *ѣ*“ (Утук III. стр. 39). — Боже мили чуда великога, гдје јерови у Светића расту! Мало *ь* расло је расло док није велико на-расло, те постало *ѣ*; а *ѣ* расло је и ширило се, док се најпослије није *премло* у *ѣ*. Па како опет да остане и *ѣ* и *ь*? Како да што и велико нарасте и опет мало да остане? Буди Бог с нама, ово је тек чудо! Но било шта му драго, Светић треба да покаже старијех рукописа гдје мјесто садашњег *ѣ* стоји *ѣ*, а мјесто *ѣ* стоји *ь*, па ћемо му онда вјеровати, и весело признаћемо да зна шта говори, а дотле му сва бесједа остаје само бунцање.

III.

Друго је главно питање у правопису: гдје треба које слово писати? А ту је опет у нас најглавније претварање и изостављање слова. — Кад гледнемо како су ријечи у нашем језику посастављане, па како их говоримо, видјећемо да гдјекоје гласе са свијем друкчије изговарамо него што стоји у коријену или етимолођији. Е ту је сада чвор! Хоћемо ли таке ријечи писати како их говоримо или како би по етимолођији требало да говоримо? Ласно би било на то одговорити, кад не бисмо сметали с ума шта је писмо. Ја рекох горе да друкчије и не треба писати него како се говори, а сад дај да видимо може ли се у нас друкчије писати. — Светић вели да нам ваља писати и како се не говори (Утук III. стр. 32), па дијели *спољашње* претварање слова од *изнутрашњег*. — Овдје ћу најприје казати да ово није ништа ново. Још прије тридесет година Вук нам је показао ову

разлику у Српскоме рјечнику, на страни XXX и XXXI, гдје вели: „Често се догађа у ријечима да се благогласија ради једно полугласно слово претвори у друго; и ово је претварање двојако: 1) нека су полугласна слова врло налик *по гласу* једно на друго, н. п. б и п и. т. д.; — 2) нека пак полугласна слова нијесу по гласу тако налик једно на друго, али су *изнутра по природи својој* тако сродна, да се радо претварају једно у друго; тако се претвори *г* у *ж*“ и. т. д. Па ево и у овој књижици на коју се Утук III. и подигао управо о тој разлици говори на страни 29 под ¹²⁾. Дакле није истина што Светић каже: ово обоје „што по природи неиде у еданџ редџ, онџ (Вук) *е у еданџ ставио, и у писаню обоје избркао*“ (Утук III. стр. 25). За што ли је Светић ово казао? Или није знао или није хтио знати? Свакојако рђав знак. — Код изнутрашњег се претварања Светић држи говора, а код спољашњег држи се коријена за то што оно „у природи *езика*“ а ово „само у органима *бесѣднимџ свој основџ има*“ (Утук III. стр. 33), и што ово „*езикџ у коренџ удара, ... затире и тамани*“ (Утук III. стр. 24) а оно друго „*безџ повреде коренитости пише се*“ (Утук III. стр. 33). Мудра ријеч, ако је истина! Али бисмо запитали Светића: шта је природа језика? Нијесу ли најглавније разлике у језицима постале од органа *бесједнијех*? Не разликује ли се н. п. наша ријеч *рука, руку, руком* од Пољске *гека, геке, гека* баш кроз саме бесједне органе? А не чине ли те разлике природу нашега језика и Пољскога? Није ли у природи Маџарскога језика да не трпе више сугласнијех слова у почетку ријечи, него кажу н. п. *borotva, borozda, barát*,

kalász, asztal и. т. д. мјесто Славенскијех ријечи *брита*, *бразда*, *брат*, *клас*, *сто* и. т. д.? А не „*произлази ли то одъ недостатка бесѣдны органа*“? (Утук III. стр. 24) За то дакле што која разлика у језику долази од органа још се не смије бацати, нити је ко властан на земљи учити људе и нагонити их да друкчије говоре него што им Бог даде силу и моћ да говоре. Али је много већи и претежнији други узрок. Њим се сви наши етимолози највећма бране. Ако је истина да спољашње претварање *језик затире* а изнутрашње „*безъ повреде корениности*“ *да се пише*, е аферим, господо етимолози! Али ако вам докажемо да изнутрашње претварање још већма вријеђа коријен него ли спољашње, шта ћемо онда? Ви пишете од *могу* по изнутрашњему претварању *моћи*, и добро чините; али од *људи* не ћете по спољашњему претварању да пишете *луцки*. А не страда ли ондје коријен какогод и овдје? Још ће овдје свако прије знати да је *ц* постало од *дс*, него ондје да је *ћ* постало од *гт*. — Ви пишете од *вијек* по изнутрашњему претварању *вјечни*, и добро чините; али од *Србин* не ћете по спољашњему да пишете *Српски*. А не затире ли се ондје коријен десет пута већма него овдје? — Ви пишете од *владати* по изнутрашњему претварању *власт*, и од *сладак* *сласт*, и добро чините; али по спољашњему не ћете да пишете *слатко*, *глатко*. А кажите, вјера ви Божија! гдје се већма коријен тамани? Не ће ли овдје одмах свако знати да је *т* постало од *д* ради меканог *к*? Али тамо богме ријетко ће се ко сјетити да је од коријена *слад* *д* пред формативом *т* (*тъ*) прешло у *с*. — Ето вам филологије! Ето вам обране ваше! Ко се боји да *Српски* не

отиде на *срп*, нека ни по што не пише ни *јуначки*, да се *јунак* не помијеша с *јунцем*. —

Коме ово није доста, ево му још.

1) Светић не да да се у спољашњему претварању тврда слова пред меканијем мијењају у мекана, ни да се мекана пред тврдијем мијењају у тврда. А Вук вели да их треба мијењати; и право вели. А за што? Јер ишту закони нашега језика. У читавоме Српскоме језику нема једне ријечи да је против овога закона (*). Та сами и говорите и пишете н. п. *што*, а та је ријеч тако постала само по спољашњему претварању, какогод и *јунаштво*. Коријен јој је *к* (*кз*), отуда је са додатком *то* постало старо *кз-то*, а у нас *к-о*, јер је *т* (због бесједнијех органа) испало (**). Тај коријен прелази у средњему роду по изнутрашњему претварању у *ч* (*чк*), отуда опет с онијем додатком *то* старо *чк-го*, *ч-го*, *ч-моу* и наше *ч-ему*, *ч-ега*, али у именителноме падежу треба опет да дође формата *то*, а глас тврди пред меканијем не може стајати, па се мораде *ч* преврнути у *ш*, и тако нам поста *ш-то*. Тако је и у ријечи *јунаштво*; коријен *к* од *јунак* пријеђе најприје по изнутрашњему претварању у *ч* (као и у *јунач-ки*), па кад се *ч* не може одржати пред меканом формативом *тво* (или *ство*), мораде пријећи у *ш*, те тако добисмо *унаш-тво*. — Сами и говорите и пишете *пчела*, а ту вам је мекано *п* само по спољашњему претварању постало од тврдога *б*, какогод и *Српче*, *ропче*, какогод и *Српски*, *врапци*, *копи* и. т. д. Добровски у

(*) Мени је *б*, *г*, и. т. д. тврдо слово, а *п*, *к*, и. т. д. мекано.

(**) Или се у гдјекојијем ријечима и претметнуло пред *к*; н. п. сватко, нитко и. т. д.

својој Славенској граматичици, на страни 31, §. XXVI, бр. 1, вели: „Pro пчела *apis*, quod editi libri habent, in antiquissimis codicibus бѣчела legitur. Sonum literae б in hac voce servant Carnioli scribendo *buzhela* (читај бѣчела), aut transpositis literis б et ч *zhebela* (читај чебела).“ Ово свједочи и Миклошић у својој књизи: *Radices linguae Slovenicae veteris dialecti* (у Липисци 1845) на стр. 6, код коријена *боук-боучати*. Осим тога и у старој Славенској језику глаголи којима коријен излази на б, кад се томе коријену у накл. неопред. додаје сти, мијењају б пред с у п, н. п. *грѣк-ж*, *грѣп-сти*, *дѣлѣк-ж*, *дѣлп-сти*, *скоук-ж*, *скоуп-сти* (*) и. т. д. — Даље. Онај исти коријен *кѣ*, од којег мало час видјесмо како *чѣ* пред меканијем гласом прелази у мекано *ш*, ево гдје сам пред тврдијем прелази у тврдо *г*. Сви и говорите и пишете *гдје* са *г*, а томе је слову само по спољашњему претварању туна мјесто, какогод и слову *д* у *вршидба*, *женидба*, или слову *ж* у *задужбина* и. т. д. Ево шта вели Добровски (*Instit. ling. Slav.* стр. 34): „Pro гѣ veteres codices кѣ legunt, et recte quidem spectato vocis etymo, quod et Bohemi faciunt. Est enim adverbium кѣ *ubi*, ex interrogativo к et ѣ compositum.“ Исто тако пишете од *кад*: *свагда*, *нигда*, *игда* и. т. д. — Сви и говорите и пишете *здрав*, а то је само по спољашњему претварању, какогод *збор*, *збити*, *згода*, *зграда*, какогод *прозба*, *гозба* и. т. д.; јер је та ријеч сложена из *с* и *драв*. Ево шта вели Добровски (*Instit. ling. Slav.* стр. 33): „Зѣ *hic*, et Зѣ *sanus* in omnibus libris nunc obvia sunt.

(*) Види ове ријечи у поменутој Миклошићевој књизи.

Veteres tamen etymologiam respicientes et constanter servant: сѣ, сѣравъ, сѣдравинѣ, *sanitas*.“ А Миклошић (Rad. ling. Slov. стр. 24) код коријена *драв* пише: „сѣдравъ *ууіс* sanus. Cod. ostrom. et assem. Marc. 16.18. Luc. 15. 27. In libris recentioribus *Здравъ*.“ — Не видите ли ту закона?

2) Светић вели да не треба гдјекоја слова у писању изостављати „*која се у говору између други истискују, те се преко њи као гласомъ прелази, и тако имъ се правога гласа нечује*“ (Утук III. стр. 32, 2). А Вук вели да треба; јер ишту закони нашега језика. Та не пишете ли и сами од *погибох* (Ће *погибе* славни кнеже Лазо) *погинути* без *б*? Не пишете ли од *укидох*, *скидох* (Посред паса *укиде* га с гласа — *Скиде* барјак те опаса на се) *укинути*, *скинути* без *д*? Не пишете ли од *загртох* (Па *загрте* кафтанима *скуте*) *загинути* без *т*? Не пишете ли од *прскох* (*Прште* купа, а *прште* и глава) *прснути* без *к*? Не пишете ли од *свискох* (*свиште* од једа) *свиснути* без *к*? Не пишете ли *окренути* без *т* од *окретох* (*Окрете* га пољем Сењанскијем)? Не пишете ли *сврнути* од *сврстати* без *т*? Не пишете ли *токнути* од *топити* без *п*? Не пишете ли *венути* без *д* од старог *вѣд(нж-ти)*, као што је и данас у Пољака *więdnąć*, у Словака *vjadnúť*, у Чеха *wadnouti*? Не пишете ли *бринути* се без *г* од *брига*? и. т. д. — Не пишете ли сви (*) *трска*, *песница*, *слама*, *масло* без *т* послије *с*? Не пишете ли *обећати*, *обрнути*, *облак*, *област* без *в* послије *б*?

(*) Осим Василија Лазића. Он би рад и овдје да се држи коријена.

Не пишете ли *протисли* без *к* послје *с*, а није ли то од *протискао* (као и *изникао*, *кли*)? Не пишете ли *стисла*, *стисло* без *к* од мушкога *стискао* (од *стиснути*)? За што у глаголима у спрезању избацујете слова, а у именима у склањању и савјивању не ћете? — Па осим свега овога, и осим Славенскога *упражненіе* мјесто *упраздне-ніе* (Српски *испражњен* мјесто *испразднен*), не пишете ли сви *болешлив*? а није ли ту ријечи *болест* најприје додат слог *лив* (или *жив*), пак пред тијем слогом испало *т* (због бесједнијех органа), те се чак *с* пред *љ* по спољашњему претварању претворило у *ш*? — Не пишете ли сви *врињак*? а није ли ту испало *т* (због бесједнијех органа) пред слогом *њак*, те чак *с* пред *њ* по спољашњему претварању прешло у *ш*? — Не видите ли ту закона?

3) Под овим бројем у Утку III. на страни 33 Светић пристаје да се код претварања изнутрашњег треба држати говора. Хвала му и на томе!

4) И под овим бројем на страни 33 пристаје Светић да се пише како се говори, јер, вели, ово претварање „по самој природи и *внутренѣмъ* преображавању бива,“ као што је „*смыслити смышляти, упропастити упропащивати.*“ Хвала му и на томе! Али ја не бих рекао да је у овим ријечима *ш* постало „по *внутренѣмъ* преображавању“ или ти по изнутрашњему претварању, него како што н. п. у *гребсти* *с* иште према себи глас и од својега реда исто тако и овдје *љ* и *ћ* иште уза се глас према себи и од својега реда. А изнутрашње је претварање само у *љ* и *ћ*; а како Светић пише *смышляти* (м. *смишляти*), ту изнутрашњег претварања и нема, него је задржао „о-

бражательный слогъ“ *ати*, а *л* у коријену, које би требало овдје да се преобрази као што се преобразило *т* у *ћ* у *упропашћавати*, остало му је непромијењено.

5) Сад се Светић *налази у сумњи* или ће писати *лишће* или *лиштѣ*, *радошћу* или *радостью*; јер не може да разазна јели ту изнутрашње претварање или је спољашње. (И ова сумња његова свједочи што мало час рекох да је у овакијем ријечима *ш* по спољашњему претварању.) Али да није Светић ову сумњу навалице спleo, — може бити да опере само своју стару погрјешку, или још и на правило да је дигне, — ја не вјерујем да се не би могао из ње исплести, та барем по ономе: *pares causae pares producunt effectus*. Кад је од *упропаст-ити* „ображательный слогъ“ *ј-авати* начинио *упропашћ-авати*, за што од *лишт* „ображательный слогъ“ *ј-е* да не начини *лишт-е*? за што од *чест-о* „ображательный слогъ“ *ј-е* да не начини *чешћ-е*? за што ли од *радост* „ображательный слогъ“ твор. падежа *ј-у* да не начини *радошћ-у*? И Светић доиста хоће да се пише *лишће*, *чешће*, али код *радост* „ображательный слогъ“ *наблюдава*“ (Утук III. стр. 34). А за што? „*Што у онима рѣчь са образжаванѣмъ прелази у рѣчь другога рода и значења, а овде иста рѣчь остає са додаткомъ слога образжательного*“ (Утук III. стр. 34). — Што је суштителнијем именима склањање, оно је прилагателнима сравњивање, оно је глаголима спрезање. Какове Светић промјене у коријену допушта прилагателнима у сравњивању и глаголима у спрезању, онаке ваља да допусти и суштествителнима у склањању. Кад се дакле смилоте од *често* пише *чешће*, и од *послати* *пошљем*, то је

вриједно да се смилује и радости на да пише *радошћу*. А кад још у *грјешник* и *Влах* допушта да „ображатељни слогови“ зват. јед., имен. и твор. мн. падежа чине промјене у коријену, свако по својему својству: *грјешнице*, *грјешници*, *грјешницима*, и *Влаше*, *Власи*, *Власима*; кад у *нога*, *рука* пушта да „ображатељный слог“ дател. јед. чини промјену у коријену по својему својству: *нози*, *руци*; еда ли може са здравијем разумом не допустити да и од *радост* „ображатељный слог“ творителнога јед. ју не учини промјену по својему својству?—

6) Под овим бројем на страни 34 својега Утука III. казује Светић да у глаголима „*предем прести*, *метем мести*, *једем јести*“ није *д* и *т* коријен, него он „*сматра и држи да се оно слово д у кореннымъ едно-сложнымъ глаголима окончавајућима се на самогласно слово као допунителный нараштай додае, као што е то у зна-ти зна-дем, да-ти да-демъ*“ и. т. д. — Каква дупља онаке и пчеле излијећу. — А збиља! дакле је и у *метем д*, „допунителный нараштай“? па по свој прилици и у *везем*?! Или ће ваљда сад силом нашијех свемогијех етимолога и *т* и *з* постати у Српскоме језику „допунителни нараштай“! — Гдје је *д* „допунителный нараштай“ онако као у *знадем*, ондје се ријеч по правилу говори и без њега, као *знам*, *дам* и. т. д., а *д* се умеће само од беспослице. Има ли дакле од *прести* *прем* мјесто *предем*, од *одвести* *одвем* м. *одведем*, од *красти* *крам* м. *крадем*, од *бости* *бом* м. *бодем*, од *сјести* *сјем* м. *сједем*, као што од *знати* има *знам* м. *знадем*? — Говори ли се у скоро прошавшему времену и *прех* и *предох*, и *одвех* и *одведох*, и *крах* и *крадох*, и *бох* и *бо-*

дох, и *сјех* и *сједох*, као што се говори *знах* и *знадох*? — Говори ли се у прошавшем времену прич. дјејств. *превиши* (м. *предавши*, од *прести*), *одвевши* (м. *одведавши*), *кравиши* (м. *крадавши*) и. т. д., као што се лијепо говори *знавши* и *имавши*? — Говори ли се у прош. вр. прич. страд. *прен* или *прет* (м. *преден*), *одвен* или *одвет* (м. *одведен*), *крањ* или *крат* (м. *краден*), *боњ* или *бот* (м. *боден*), као што се говори *дан* или *дат* од Светићевога *дадем*? — Од *јести* говори се до душе и *јем*, *јеш*; али је то неправиан глагол према Славенскоме *гъмъ*, *гъси*. А да је и ту *д* коријен види се отуда што даље у спрезању иде са свијем по правилу. Тако од *јести* већ у скоро прош. вр. не вјерујем да би ко рекао *јех* мјесто *једох*, а у вр. полупрош. *јеах* (како ли?) ни по што, него само *јеђах*, ни у прич. стра. *јен* него само *једен* (*изједен*). Ми у овијех глагола у давно прош. времену изостављамо *д* (по својству својега језика) па говоримо: *прео*, *прела*; *крао*, *крала*; *јео*, *јела* и. т. д.; али Словаци: *prjadou*, *prjadla*; *kradou*, *kradla*; *jedou*, *jedla*; а Пољаци: *przadł*, *kradł*, *jedł*; а Чеси: *předl*, *kradl*, *jedl*. — Све ово доволно свједочи да у овијех глагола није *д* „допунителный нараштай“, него да иде у коријен. А то ће посвједочити и други глаголи што су од овијех постали, н. п. *препредати*, *заједати*, *набадати*, *сједати* и. т. д.; јер од *знадем*, *дадем*, гдје је *д* само онако уметнуто, не иде тако. Посвједочиће и друге ријечи што су постале од истога коријена од кога и глаголи ови. Еда ли н. п. *пређа*, *крађа* није постало као и *свађа*, *грађа*, *вођа* од коријена *д*? Немају ли једнаку формативу

(ја) као и *гочобија*, *крвопија*, *младожења*, *водоноша*? Или ће нам сад Светић начинити нову формативу *ђа*?— Ко се овако нејак и овако неприправан усуди пред свијетом бесједити и другима се за учитеља наметати, није му се већ чудити што не зна; али је за чудо, и не може му се никако опростити кад у тој слободи толико забразди те прве људе обиједи да не знаду. Не треба се чудити Светићу што није хтио од Вука да научи, не треба му се чудити ни од Добровскога што није научио, али је, штоно веле, чудо преко чуда, како смједи са својијем грднијем незнањем њих поправљати! У Светића је погријешо и Вук и Добровски што су казали да у *предем* *д* иде у коријен! — Ко је сад „*башџ* као *пи-анџ* човекџ, кои *посрђе* часџ на *јдну* часџ на *другу* *страну*, а *све* *друге* *псуе*, што и *они* *неиду* *управо* као *онџ*“? (Утук III. стр. 75) — Које ли је сад *неумивена* *рука*, што треба да *бјежи* од *светиће* *рода*, од *језика*? (Утук III. мото) Како се сам од тијех ријечи не узе на ум? Или је ваљада хтио напријед сам свој посао оцијенити? — Кад је дакле у глаголима *прести*, *плести*, *вести* коријен *д*, *т*, *з*, нађоше се у запари наши етимолози, како ће их писати! — Славни Добровски вели да су се ова слова пред старијем *ти* претворила сва три у *с*, и тако да ваља писати *прести*, *плести*, *вести*. И томе нема сумње. Какогод што је у ријечима *смрт*, *памет*, *постат* формата *т* (*тѣ*), тако је исто и у *моћ*, *пећ*, *ноћ*. А то свједочи и старо *мош-тѣ*, *пеш-тѣ*, *нш-тѣ* (*). Микло-

(*) Ја пишем *шт* мјесто *џ*, јер је тако у најстаријима Славенским књигама. А да бих баш и *џ* писао, прости Срби који се не мијешају са новима учитељима и просвјетитељима не нб га друкчије ни читали него *штѣ*.

шић у својој књизи: Rad. ling. Slov. код ријечи нишѣ вели: „сѣ. ношѣ рго ноктѣ.“ А какогод што је овдје од коријена *мог* и *пек* и *нок* *г* и *к* са формативом заједно прешло у са свијем друго слово, тако је исто и од коријена *влад* (*влад-ати*), *слад* (*слад-ак*), *вјед* (*свје-д-ок*), *страд* (*страд-ати*), *д* пред њоме прешло у *с*, а од коријена *маз* (*маз-ати*) опет *з* у *с*, те је постало *влас-т*, *слас-т*, *свијес-т* (*), *страс-тѣ* и *мас-т*. Како се год овдје пред старијем *тѣ* коријен мијењао, тако му се исто ваљало мијењати и пред старијем *ти*; тако нам је од *мог-у* постало *моћи*, од (*печем*) *пек-у* (треће лице мн.) *пећи*, од (*вршем*) *врх-у* (тр. ли. мн.) *вријећи* према староме *врѣш-ти* *врѣх-ѣ*, *пѣш-ти* *пѣк-ѣ*, *мош-ти* *мог-ѣ*, а особито према ономе староме *мож-ти* што се налази у некијем старијем књигама (**); тако је и од *пред-ем* *прес-ти*, од *плет-ем* *плес-ти*, од *вез-ем* *вес-ти*, какогод од *пас-ем* *пас-ти*, од *трес-ем* *трес-ти*. — Али шта је Добровски нашијем филолозима? У њих се слова не претварају. Они воле свакојако писати, само не како ваља и како иште здрав разум. Од овијех са свијем једнакијех глагола начинише дар мар. Једнијем праве накл. неопред. са *сти*, другијем са *ти*, у једнијех се држе

(*) Дакле и заповијест красна ријеч по законима Славенскога језика, а не како наши тобожњи учитељи уче да не ваља тако казати, те још хоће кашто и по глави да одадру кад се дијете забуни па рече: „перваја заповест.“ Ја се још о-помињем из дјетињства како је многе така срећа стизала од катихете.

(**) Види Добровскога Instit. ling. Slav. стр. 42, ђ. XV; и Миклошића Radices ling. Slov. ријеч *мог-ѣ*.

коријена, у другијех га бацају. Сам Светић вели да треба писати „одъ преведем превести, одъ превезем, превезти, а одъ навѣземъ (навѣзем) навезсти“; а у Зори Далматинској неки од онијех јунака што језике граде, наиме Шиме Старчевић, недавно потјераше и *падсти* и *плетсти* и т. д. И тако троструко гријеше: и против етимологије, и против Славенскога правописа, и против народнога говора. —

Све су ово закони Српскога језика, и ти закони ишту да се слова претварају и избацују. А коме је више стало до своје воље него до тијех закона, па пише као Светић н. п. *СрБски*; — *проСба*; — *оТца*, *оТче*, *радосТно*, *одвеСТће*; — *радоСТЮ*; — *веЗти*; — *веЗсти*; нека пише и *Что*, и *Бчела*; — и *Кдје*, и *ниКда*, и *сваКда*, и *иКда*, и *Сдрав*; — и *погиБнути*, и *укиДнути*, и *скДнути*, и *загрТнути*, и *прскнути*, и *свискнути*, и *окреТнути*, и *сврТнути*, и *тоПнути*, и *веДнути*, и *бриГнути се*, и *трсТка*, и *песТница*, и *сТлама*, и *масТло*, и *обВећати*, и *обВртнути*, и *обВлак*, и *обВласт*, и *паТче*, и *луТче*, и *поуТчица*, и *пуТце*, и *каДца*, и *каДчица*, и *каДчара*, и *протисКм*, и *болеСТлив*, и *врСТњак*; — и *чврСТЈе*, и *жеСТЈе*, и *бјеСНЈе*, и *дебЈе*, и *кликТЈем*, и *пиСЈем*, и *поСЛЈем*, и *о БоГе!* и *о грјешниКе!* и *гријеХима*, и *грјешниКи*, и *грјешниКима*; — и *маЗт*, и *влаДт*, и *слаДт*, и *свијеДт*, и *пеКТ*, и *моГТ*, и *пеКТи*, и *моГТи*, и *вријеХТи*, и *паДти*, и *преДти*, и *плеТти*; — и *маЗСт*, и *влаДСт*, и *слаДСт*, и *свијеДСт*, и *пропаДСт*, и *пеКСТ*, и *моГСТ*, и *пеКСТи*, и *моГСТи* и *вријеХСТи*, или како му се год прохтје. — „Тако човекъ неимаюћи правога знања о предмету своме, пада изъ њдне крайности у другу, па јошть њднако о“ етимо-

лођији „говори. Жалостна“ етимолођија „код овакови поборника' твои“ (Утук III. стр. 43).

Ето Светићева правописа, а ето мало и Вукова. Ја ћу сад слободно да речем: Међу свјема који пишу данас правописе у цијелој Европи Вук је најбоље разумио шта је правопис, па што је умом разумио оно је и дјелом најбоље извршио. Међу свјема данашњијем правописима Вуков је најсавршенији, па је за то и за Српски језик најбољи. Јер је најсавршеније и најбоље оно што је онако како треба да је, што је у дјелу као и у мисли, што је на земљи као и на небу: *такo на небу и на земљи*. У Вука је какав језик тако писмо. А тако и треба. По томе само могао је и учени Срезневски казати за Вуков правопис да је *образцовый въ литературѣ Славянской* (*). Осим тога најбољи је и за то што је утврђен, као што смо видјели, на тврдијем законима нашега језика. Ти се закони не могу научити ни у Шедијуса ни у Хердера ни у Јениша ни у Бернхардија, нити се могу по књигама исписати, него их ваља тражити у Српскога народа. Вук их је од свију Срба први нашао, познао и разумио, Вук их је први почео и сам поштовати и другима их казивати, и ево већ тридесет година како их казује. Но ономе који вјере нема, а сам не ће (или не може) да мисли, не може се доказати. А когод мисли и те законе тражи, мора их наћи, и кад их нађе, мора за Вуком пристати. — А Светићев правопис, на чему се он држи? Ја слободно вељу: На пукоме незнању и пу-

(*) Види: Московскій литературный и ученый сборникъ, 1846, од стране 341 до 371.

стоје самовољству. Него знамо врло добро да свакога незнања то већма нестане што већма истина сија, а свако сиље то већма пада што већма правда јача и приспијева; за то се и ја у Бога уздам да што већма станемо учити свој језик „*то ће све већма овакови шарлатани, као што е*“ Светић, „*изд моде излазити, и са обсеанама своима престаяти и изчезавати*“ (Утук III. стр. 59).

III.

Ово је била ријеч само о правопису; сада бих рад коју рећи и на друго гдјешта у Утуку III., не Светића ради ни ради Вука, него ради другијех и ради саме ствари.

1) Од стране 42 до 47 кори Светић Вука што је казао у својој књизи по имену *Вука Стеф. Караџића и Саве Текелије писма и т. д. о Српскоме правопису* (у Бечу 1845), на страни 25, да ваља чистити језик од свега туђега. Јер, вели, „у *езыку нашемз много туђега има . . . како у лексикалномз тако и граматическомз смотрењу, и то туђега, да тако рекнемз, најстаријега, старога, новогa, и најновијега, па кадз би се то све по Вуковомз совету безусловно чистити морало, то би се лако догодило, да би Србљы остали и безз ока, и безз у ва или у ха, и безз носа, и безз уста*“ и т. д. — Ово Светић не би говорио да је мало боље проучио ону Вукову књижицу или бар онај лист гдје су оне ријечи. Ондје не стоје те ријечи само онако, саме за се (*безусловно*), него је Вук најприје казао — из најзнатнијих нашијех књига — шта је то туђе што треба да се чисти из језика (—што је против својства на-

шега језика), па тек онда (са *дакле*) вели: „Друштва је *дакле* Српске словесности прва дужност, да језик наш чисти од свега туђега, да утврди његова правила,“ и т. д. И ја мислим да је право казао; јер не вјерујем да би и ко — а камо ли Српско учено друштво! — трпљео у Српском језику: *човекѝ зарива сѣмена*, — *сѣмена израшћую*, — *црви пузе*, — *восток*, — *воздѣлава*, — *причина прозябателногѝ движенія*, — *срчана ямица* и т. д. А Вук је за ово рекао да је туђе. Осим тога у оној књижици од стране 30 до 47 једнако Вук казује како мисли да би ваљало језик чистити, па нигдје нема ни спомена од онога што Светић бесједи; Вук ређа и примјера својега чишћења, па нигдје ни налик на оне Светићеве. Али и да тога ништа нема, и да би се језик „*безусловно чистити морао*“ од свега туђега, опет не би Срби никад и нијакко остали без *ока*, без *уха*, без *носа* и т. д. Еда ли су ово туђе ријечи? Еда ли *око* није исто тако Српски као што је *οκλος* Грчки, а *oculus* Латински? Еда ли *нос* није исто тако Српски као што је *die Nase* Њемачки, а *nasus* Латински? „*Ово су све туђи послови, а за*“ Светића „*и његово знање много би боље и пробитачније било, да се у то ни упуштао није*“ (Утук III. стр. 73). Шафарик је ово јамачно мало боље испекао, па ево шта вели у својој славној књизи: *Slo-wanské starožitnosti* (у Златноме Прагу 1837), у §. 6, бр. 8, стр. 43: „*Twořenj, odwozenj a skládánj slow, skloňovánj gmen statných, stupňovánj přjdawných, časovánj slowes, skladna, zwlášť porownagili se staršj formy slowanské se staršjmi řeckými, latinskými, německými a litevskými, tak gsau we všech těchto pate-*

rých řečech ewropejských weskrze sobě podobné a shodné, *ženelze w nich nepoznati tolikerých sester, dcer gedné pramateře, poděliwých se teprwa pozděgi, zde w Ewropě, o swé dědictwji, g a z y k s p o l e č n ý, w nepamětném stěhowánj z Azie sebau přinešený.* Znamenitá tato přjbuznost hlawnjch gazykůw ewropejských zawdala příležitost některým příliš kwapným mluwozpytcům, aby hned, gako Dankowský, řeckau, hned, gako Solarit', latinskau, hned, gako Thunmann a g., litewskau řeč za odrod slowančiny, anebo, gako některj cizozemci, naopak slowančinu za odrod některé z oněch čtwerých, owšem neprávě a nerozsudně, wydávali, magjce za příčinu odwarovánj bludu na wyššj hlediště wystaupiti a *wšecky tyto řeči gen gako dcery anebo wnučky gedné neznámé pramateře považowati.*“ T. j. „Стварање, извођење и слагање ријечи, склањање имена суштествителнијех, сравњивање прилагателнијех, спрезање глагола, синтаксис, особито ако се испореде старије форме Славенске са старијима Грчкима, Латинскима, Њемачкима и Литавскима, тако су у свију овијех пет језика Европскијех са свијем налик једне на друге, да није могуће у њима не познати толико сестара, кћери једне прабабе, које су истом доцније, оvdје у Европи, подијелиле своју дједовину, језик за једнички, што су у Бог зна кадашњој сеоби из Азије са собом доцјеле. Знаменито ово сродство главнијех језика Европскијех дало је прилику некијем превећ наглијем филолозима, те једни, као Данковски, Грчки, једни, као Соларић, Латински, једни, као Тунман и д., Литавски језик за изрод Славенскога, или, као неки туђини, напротив Славенски за изрод којегга од онијех четири,

са свијем наопако и безумно износише, а валало им је, да би се сачували од тијех погрјешака, на више изићи и све ове језике само као кћери или унуке једне непознате прабабе сматрати.“ — Даклем је било Славена незналица који су казивали да су ови туђи језици постали од њихова Славенска, било је и туђина незналица који су опет говорили да је Славенски језик постао од овијех туђијех, али данас ево Славенина Светића гдје казује да је његов Славенски језик постао од Њемачкога, Латинскога и т. д. По овоме дивноме Светићеву мудровању Славени нијесу народ за се, народ самоставан, него су некаки изрод од Нијемаца, Латина, Грка и Бог зна још од кога; језик Славенски није језик за се, језик самоставан, него је некаки изрод од Њемачкога, Латинскога, Грчкога и другијех свакојакијех језика. Штета што овај језикословни Утук III. не изиђе барем прије десет година, те можда ни Шафарик не би у Славенској историји рекао: „Gazyk slowan-ský, i materij i formau swau widomý ráz neporušené půwodnosti na sobě nesa, gest nepřemoženým důwodem půwodnosti kmenowé samého národu“ (Slow. starožit. §. 6, бр. 2). Ово сродство Славенскога језика са осталима главнима у Европи није Шафарик узео да њиме *очи вади* Славенима, него из њега снује историјске истине; узео га је за свједочанство да ми нијесмо у Европи дошљаци Азијски према Грцима и Латинима, него да смо овдје барем од тада од када и они. А за оваке велике мударце као што је Светић, ево шта вели: „Kdoby koli tak saudil, tjm samým by se w tom wyzradil, že děgin starých národůw, přirozené gak tělesné tak i mrawnj powahy Slo-

wanŭw , a nade wŭecko ryzjho, samorostlého gazyka gegich naskrze powědom nenj.“ T. j. „Ko bi god tako su-
дио, сам би се тијем одао да историје старијех народа,
да природне како тјелесне тако и душевне снаге Сла-
вена, а сврх свега да живога, самоставнога језика њи-
хова ни најмање не зна“ (Slow. starožit. §. 6, бр. 2). —
„*Боже мой, куда човека неће са дубокомѝ филологиомѝ
умѝ однети, на што у почетку ни мислио није!*“ (Утук
III. стр. 73)

Што се тиче онијех Турскијех и другијех туђијех
ријечи што их је Вук пописао у Српски рјечник, ја ми-
слим да је отуда хвала и Вуку и рјечнику. Бисмо ли без
тога могли и у пола разумјети народне пјесме, ми сами,
да туђина и не спомињем? Али се отуда не види ника-
ква „*неслѣдственостъ*.“ Јели Вук кад бранио оне туђе
ријечи, гдје имамо својијех, и говорио да их ваља у
књигама задржати? Није никад, колико ја знам, него
је још у рјечнику уза сваку рекао како се и Српски ка-
же. Како му се дакле може рећи да против себе ради
што сад вели да треба језик чистити од свега туђега?

Најпослије вели Светић да и Нијемци првијем спи-
сатељима „*пребацују многе погрѣшке у езыку, као Лессин-
гу, Гетеу, Волфу, Хумболду, . . . па неће ни кодѝ
насѝ другиѝ бити, и кодѝ насѝ ће бити таковѝ стварѝ, у
коима манѝ или више нећемо се ни двојица слагати*“
(Утук III. стр. 45). Јест истина, али оне ствари око ко-
јијех се у Нијемаца препире ни по што не иду међу о-
ве око којијех се ми данас препиремо. Волфово н. п.
mehre мјесто *mehrere* ни по што се не смије помијешати
са Светићевијем *променути* мјесто *променити*, или са

болу м. боле и т. д. За чудо је како Светић још не ће да призна да *променути* не ваља! Да шта вели?—„*Промени* *ти* *по употребленію сѣвероисточномъ*, а *промени* *ти* *по употребленію югозападномъ*, оно *прво* се чуе у *нарѣчію сѣвероисточномъ*, а *друго* у *нарѣчію югозападномъ*“ (Утук III. стр. 68). Дакле мјесто јужнога (у Светића) и по народу се нашему на сјеверу говори у? — Ово је нечувена новина! За ову разлику у нашијем нарјечијама није се дослије знало; и јамачно је и нема нигдје изван Светићеве главе. Вриједно је видјети како се Светић овдје у страшну филолођију баца. Он каже да је *променути* добро, јер је коријен *ме*, а *ну* је додано само као уметак као и у многијех другијех глагола, н. п. *зи-ну-ти*, *ви-ну-ти*, *ве-ну-ти* и т. д., а ако је, вели, ово добро, онда је и оно (*). Јест ово добро, али оно опет није. У *промијенити* није *ну* уметак, него *и* иде у коријен, и са додатком *ити* иде ова ријеч у један ред са *жесн-ити*, *гон-ити*, *мол-ити*, *прос-ити*. Ово свједочи: 1) Добровски, који је главне форме Славенскијех глагола тако разабрао и тако их разложио да се дапас сви Славенски граматичари у том њега држе. Он у својој Славенској граматичари (Instit. ling. Slav.) на страни 89 међу Славенске коријене броји и *мѣн*, а на страни 361 међу глаголе на *ити* поред „*ранити*, *чинити*, *хранити*, *клонити*“ меће и *мѣнити*. 2) Свједочи стари Славенски језик. И ондје је *мѣн-ити*, *мѣн-ѣ*, *мѣн-иши*, као и *мол-ити*, *мол-ѣ*, *мол-иши*, а не као *ви-нѣ*.

(*) Види: „Утукъ, или одговоръ на одговоръ на ситнице възкословне. Одъ М. Светића“ (у Биограду 1839) стр. 18.

ти, ви-н-ѡ, ви-н-иши(*). 3) Свједоче сва Славенска на-
рјечија. У Руса је *мѣн-итъ* као и *гон-итъ*; у Пољака *mie-*
n-ić, *mien-ię*, *mien-isz*, треће лице мн. *mien-ią*, као и
gon-ić, *gon-ię*, *gon-isz*, тр. ли. мн. *gon-ią*, а не као *wi-*
ną-ć, *wi-n-ę*, *wi-n-iesz*, тр. ли. мн. *wi-n-ą*; у Чеха
změn-iti, *změn-ím*, *změn-iš*, тр. ли. мн. *změn-i*, као и
hon-iti, *hon-ím*, *hon-iš*, тр. ли. мн. *hon-i*, а не као *hi-*
ni-ti, *hi-n-u*, *hi-n-esš*, тр. ли. мн. *hi-n-ou*; у Словака
zmeň-iť, *zmeň-ím*, *zmeň-iš*, тр. ли. мн. *zmeň-ja*, као и
rob-iť, *rob-ím*, *rob-iš*, тр. ли. мн. *rob-ja*, а не као *hi-*
ni-ť, *hi-ň-jem*, *hi-ň-ješ*, тр. ли. мн. *hi-n-ú*, и т. д. 4)
Свједочи и сам наш језик. Кад би у томе глаголу било
нути „ображательный слогъ“ као што Светић мисли, и
кад би по томе правилу „морало бити *проме-ну-ти*,“ ни-
кад не бисмо могли имати *мијењати* као ни од *ве-ну-ти*,
ду-ну-ти, *ги-ну-ти*, *уки-ну-ти* и т. д. што немамо
вењати, *дуњати*, *гињати*, *укињати*; нити бисмо од Све-
тићевога коријена *мѣ* и како могли имати *мијен-а*, *из-*
мјен-а, као ни од онијех другијех што немамо, него
су те ријечи постале са самијем *а* (а не с *на*) од кори-
јена *мѣ*н према *мијен-ити*, какогод и *хран-а* према
хран-ити, и *ран-а* према *ран-ити*. — Светић прима за
зло некима што пишу *natakñjen*, *nagnjen*, *nagàrñjen* и т.
д., и вели да је то „непознаванѣ *ѣзыка*“, „кваренѣ *ѣзыка*
матернѣга“, и да човјек мора „сажмѣвати о *таковой*
судбини ѣзыка“ (Утук III. 61). И то је права истина;
него је ту и Светић сам себи сѹд изрекао. Они су сми-
јешали глаголе једнога реда, на *нути*, са глаголима дру-

(*) Види осим другијех књига и Миклошића *Radices ling. Slove-*
nicæ, коријен *мѣ*н.

тога реда, на *ити*, а Светић је опет смијешао ове с о-
 нијем, и тако једнако с њима гријеши. По томе какогод
 што они не знаду језика тако га исто не зна ни Светић,
 какогод што они кваре језик тако га исто квари и Све-
 тић, и какогод што тамо код њих мора срце пуцати у
 Србину кад види језик у какве му је руке запао, тако
 исто мора и овдје код Светића, те још већма, — што је
 оно њихово кварење из незнања, а ово Светићево нава-
 лице и уз пркос. Јер, како ја знам, од њих се још ни-
 ко није нашао да ове погрјешке брани, кад му се каже
 да су погрјешке, а Светићу се то ево већ десет годи-
 на казује и прстом показује, па никако не ће да се
 освијести, него силом хоће да докаже да ваља оно што не
 ваља, и свашта измишљава да би од својијех погрјешака
 начинио правила за Српски језик. — Из свега се овога
 ваљада довољно види да ми не можемо у својему језику
 трпљети *променути* мјесто *променити* и т. д., као што
 Нијемци у својему трпе Волфово *mehre* м. *mehrere*, и
 Гримова *allmälig* м. Шмелеровога *allmählig*, или Гетео-
 вога *allmählich*, и да Вук добро ради што га изгони
 и што вели да и остале овакове погрјешке нашијех књи-
 жевника треба чистити из језика и изгонити их. А пре-
 ма тијем Њемачкијем погрјешкама, ако су погрјешке, ја
 мислим да би у нас било н. п. Вуково „*и колико*“ и Све-
 тићево „*и колико*“, „*били*“ и „*би ми*“, „*јели*“ и „*је ми*“
 и т. д. Ово могу бити и у нас „*такове ствари, у којима*“
 као што Светић вели, „*манџ или више нећемо се ни*
двоица слагати,“ и за „*такове*“ је јамачно мислио и Вук
 кад је у оној књижици на завршетку казао: „*С људима,*
који би се у главној ствари са мном слагали, ја бих се
у многијем ситницама с великом радошћу договарао.“

2) Од стране 47 до 55 говори Светић како Вук „на све у Аустријскомѣ царству рођене списатељ лѣгу баца, да они незнаду разликовати шта е Србски шта л' Славенски, незнаду езика народнога, да кваре езикъ“ и т. д. Светић хоће да докаже да ово није истина; па шта вели? „Вукъ е управо за руженѣ Аустријски Срба' употребљивъ на штету общту;“ ... „Срби у Србии књигу и писмо, воспитаніе болѣ и улюднии животъ грађанскій, узаконѣна правила и поредакъ, писаре и Канцелларіе, лекове и лекарство“ све то они имају од Аустријскијех Срба; ... Вук је прије писао много, сумња, најамник, а сад пише много, сумња, најамник; Вук је прије писао грије, мије, ду, а сад пише гријех, мијех, дух; Вук је у Даници за год. 1827, дакле прије двадесет година, написао географическо, статистическо, а сад каже да треба -чки, или -часки, или -чански; Вук је прије писао општина, ваопште, а сад пише опћина, уопћено; у Вуковој најновијој књизи на страни 57 стоји гдјекоји а на 77 гдекојијем; Вук пише јели и би ми; Вук пише помињат и наштампан: Вук не зна Српски! — Ето то су Светићева свједочанства да Српски списатељи знаду Српски. Ко му, за Бога, не ће вјеровати? Али нека опрости што ћу рећи да није истина да је оно Вук казао за све у Аустријскоме царству рођене списатеље. Та сам вели како је Вук хвалио Стеића да лијепо Српски пише, а Стеић је из Аустрије; па није ли и Загреб у Аустријскоме царству? а сам вели како је Вук казао „да најчистіе и најправилніе Србски пишу списатељи западне цркве, и да ће Србљи ићи у Загребъ учити Србски“ (Утук III. стр. 47), премда овако Вук није ни-

гдје у оној књижици казао, и премда није лијепо коме ријечи извртати, и тако га опадати, а друге варати и заводити. Нити је оно казано само за списатеље из Аустрије. — Ја не ћу истраживати за што је оно Вук казао, јер ствар саму ни мало не вријеђа; али већ по овоме што рекох не бих Светићу вјеровао. Не ћу тражити ни откуд Србима у *Србији узаконѣна правила и поредак* и т. д., јер може ко и добра чинити Српској кнежевини, али отуда још не долази да тијем добра чини и Српској књижевности; него ћу само да речем, што је Вук казао, да понајвише нашијех књижевника не знаду народнога језика. А ту није тријебе далеко тражити свједочанства; на самоме Светићу, којег и Вук меће међу прве, најлакше ће се посвједочити. Није тријебе набрајати му погрјешке против својства нашега језика, којих је и овај Утук језикословни пун на свакоме листу; него ево како разумије оне ствари око којих се препире. Видјели смо га шта вриједи код јерова. Смијели онај казати да зна Српски који мисли и говори н. п. да се *добром* у дат. јед. мушкога рода друкчије изговара него *добром* у твор. јед. женскога рода? или који мисли и говори да се *бити* (*јесам*) друкчије изговара него *бити* (*бијем*)? Видјели смо га шта вриједи код *прести*, *мести* и т. д. Видјели смо га шта вриједи код *промијенити*, и како је сам себи судио да не зна језика и да га квари. Ја шта ћемо с *радостью*? Ко тако пише он показује тијем или да не зна какав је у Срба твор. падеж од ријечи *радост*, и то би значило не знати склањати, или, као што Светић зна да би требало *радошћу*, али опет „*образжательный слогъ* наблюдава,“

показује тијем да „*рѣчи дотеруе на нѣкій основѣ пред- постављѣный и противѣ народнога говора*“ (Утук III. стр. 51), а то опет и сам Светић вели (на истој страни) да значи језик кварити. — Ја шта ли ћемо са *живу*? „*И я самъ,*“ вели Светић на страни 69, „*године 1830. II. Ч. Лѣт. стр. 50. замѣрио Доситею, што є написао живу мѣсто живе од живимѣ живити; и имао самъ по говору народномѣ, као што самъ я слушао, право; али ево неволѣ гди народѣ Србскій говори и живе ти и жи- ве мѣ, дакле и живу, па и Доситей има право.*“ Ово је горе иза горега, из једне погрјешке у другу! Светић није знао прије да је добро и *живу*, а сад зна послѣје седамнаест година; јер је од *живети живе*м. Да он не- што још седамнаест година учи спрезати глаголе, да а- ко би научио да од *живети* није *живе*м, дакле ни *жи- ву*, као ни од *видети* што није *виде*м, дакле ни *виду*, него од *живети* да је *живим*, дакле и *живе*, као и од *видети* што је *видим*, дакле и *виде*. А сврх тога још седамнаест година да купи ријечи по народу, као што је у Србији покупио *рибник* и *рибѣ*к и *мужник* и *муж- њак* (види Утук III. стр. 54), да ако би гдје наишао и на *живети* или на *жити живе*м, дакле и *живу*, каогод и *црпсти црпем*, дакле и *црпу*, или као *пљети пљиве*м, дакле и *пљиве*у. И тако још за педесет и једну годину да ако би научио Светић како се у Срба спреже прост глагол *живѣти*. Теже којешта, н. п. *ја би ваљало да им захвалим*, — у *нашијех глагола* и т. д., што Све- тић каже да не ваља, не ћу ни спомињати. — Ово нека буде знак да ми још много којешта не знамо и да нам још много треба учити и да Вук ни мало није погријешио

што је рекао да понајвише нашијех књижевника не знаду народнога језика.

Што се тиче онога Светићевога доказивања да Вук не зна Српски, ту му се мора сваки грохотом смијати ко се год разумије у овоме послу. А ево му и одговора у његовијем ријечима: „*Из свега овога довољно се види, колико е*“ Светић „*у знању Србскога еџика успѣо, и колико далеко његове мисли у томе допиру и домаћају, па по томе судити се може, и колико важи његово у томе високоумје, и колико оне поруге на*“ Вука „*управљене; па и како судити ваља о ономе његовом суду, да*“ Вук не зна Српски. Ја мислим да нема ни једнога паметнијега Српскога књижевника, ни код Славенске ни код Латинске буквице, да не ће рећи да Вук од свију најбоље познаје народни језик, и да не ће радо признати да је и оно што сам зна — ако не све а оно барем понајвише — од Вука научио.

3) Коменгод није сврака мозак попила, него му је здрава памет љуцка, тај у онијем Вуковијем ријечима на страни 85 под ³⁹) не ће никако наћи оно што Светић плете на страни 55 под 3). Што је Вук рекао „да се у свему народу нашем нигдје не говори Српски тако ружно и покварено, као у Сријему у Бачкој и у Банату. И што је год мјесто веће и има у себи више госпoде, и књижевника, то се у њему говори горе“ — отуда ја не знам како „да се види она опака, злобна, и не само љубови спрема рода по (но?) свакој народној мисли противна мѣтра . . . да омразу и раздорѣ на убитак среће и напредка народнога умножи и распасти“? не знам како да „се јавна мрзост и зло-

ба на све Србљ а нарочито варошане и књижевнике у Аустрији и из Аустрије види и познае“? Зар су се сви Срби Аустријанци збили у сам Сријем, у Бачку и у Банат? Зар Светић није могао видјети гдје Вук каже да има и у Аустрији Српскијех крајева гдје се говори какогод у Босни и у Херцеговини? Али кад гледнемо мало даље како Светић мудрује о народноме напретку, ласно ћемо опазити откуд вјетар душе. Он вели, на страни 64, ко само рече да у грађанскоме законнику језик не ваља, да ће тај „морати однети на себи кз потомству жиџ непријатеља и убијце живота и напредка народнога.“ — Не лаје куца сеља ради, него себе ради. Што се пак тиче саме чистоте нашега језика, ту бисмо му могли рећи како ено сам на страни 69 каже да се говори и *пужати се* и *јашити* и *миришити* и *корети* и *оканути се* и *болу* и *волу* и *волеж* и *уму* и *умеду*; само што вели да је то све по „*нарѣчию сѣвероисточномъ*.“ А ми бисмо га могли запитати: зар се, болаи! и а у сјеверноме нарјечију мијења у и? Како ли се по томе правилу није и *писати* преврнуло према *миришити* (по Светићевоме „сѣвероисточномъ употребленію“) од *мирисати* (по Светићевоме „југозападномъ употребленію“)? Могли бисмо га запитати: зар се и јужно (у Светића) и мијења у сјеверноме нарјечију у е, кад вели да је *корети* „по употребленію сѣвероисточномъ“ мјесто *корити* „по употребленію југозападномъ“? Како ли му је опет у *променути* прешло и у у? Могли бисмо га и овдје запитати (као код *живљети*): зар у сјеверноме нарјечију глаголи на *ети* (у јужноме на *јети*) у садашњему времену имају *ем* а не *им*? зар се од *болети*, *воleti* и т. д. усред Ре-

саве не говори *боли*, *волим*, као и усред Херцеговине од *бољети*, *вољети*, кад каже да је *болу*, *волем* „по употребленіу сѣвероисточногъ“? Могли бисмо му показати да тијех погрјешака у осталоме народу и нема изван Сријема, Бачке и Баната; а и старијем Славенскијем језиком и данашњијем Српскијем и свјема осталијем Славенскијем језицима могли бисмо посвједочити да су то грдне погрјешке, и да таке погрјешке највећма језик убијају, особито кад се још нађе оваковијех недотупавнијех мудараца те их бране и доказују да нијесу погрјешке него чисте ријечи по законима језика. И тада би се могло јамачно посвједочити да су их баш понајвише књижевници у народ увукли, особито гдје видимо да их је у госпде више него у простијех људи, и да слуге, штоно Вук рече, чистије говоре од господара. Па би могло бити још и више разговора; али ваљада си ми се, драги Србине, већ доста нагледао како ти је Светић вјешт у Српскоме језику, па нам није баш много стало до његове вике. Он је још слабачак овдје да кметује. Ко не зна глагола спрезати шта може знати од чистоте језика? — Да је ко прије Вука познао наш народни језик овако како га Вук познаје, јамачно би све оно од ријечи до ријечи казао што Вук каже, па да би се усред Бачке родио; а ко га год данас иоле познаје јамачно ће Вуку свједочити. Томазео, славни Томазео, онај што је вас сама љубав према народу, гле шта вели: „Два народа смо у једном пуку, — капа и клобук нису иста отаџбина; љечитељ и месар не говори исти језик; тежак и трговац су као непријатељи. *Ваља клобук да се поклати прам капи*; у овој је особито народност, достојност и

срце. Поправљајмо пучку неизврсноћ, пучке ране ви-
дајмо; ну поправљајућ и видајућ, почитујмо пук са
свим срцем нашим. Од њега учимо наш људски језик, а
некваримо га мудрим нашим варварством!“ (*) — Да је
нешто у Херцеговину ударила ова тобожња цивилизаци-
ја и назовипросвјета, и да нам се нешто у Херцеговини
зачела књижевност, па књижевници да су овако радили
као што су овамо (стајало то до њихове воље или тако
вријеме било), онда би нам и тамо језик био овакав ка-
кав је сад у Сријему, у Бачкој и у Банату, и онда би
Вук на Херцеговце варошане овако исто викао као сад
што виче на Сријемце, Бачване и Банаћане варошане.
За то немојмо се чудити и препадати, него признајмо што
јест, па гледајмо да се оправи што се пореметило, и по-
гради што се покварило.

Што се најпослије Светић смије Вуку да му се ђоја
оно на завршетку о разлици и граници између Српскога и
Славенскога језика не разумије, на то ћу казати да ко
оно не разумије, или је глуп па не може да разумије, и-
ли је пуст па не ће да разумије; а онако просто и раз-
говијетно, онако вјешто и бистро, онако народнијем
и љуцкијем језиком само је Вук умио данас оно на-
писати.

4) Вук каже да *часть* значи *die Ehre*, а *часть der Theil*; а Светић вели: не, него *часть* значи *die Ehre*, а *часть der Theil*. По народу нашему гдје се год говори *часть*, значи оно што Вук каже, па ено је и у пјесмама народ-

(*) *Iskrice od Nikole Tomasea* (у Загребу 1844), XVI.

нима (*), а у Светићевом је значењу јамачно нема нигдје. Ја бих се смио опкладити са Светићем да не ће наћи једнога Србина, особито тежака, који не зна књиге и којег још нијесу наше надрикњиге одучиле говорити као што људи говоре, да би рекао *ча*ст а мислио на *дијел*. Па кад се говори *ча*ст и мјесто *гозба*, ваљада не ће Светић рећи да се за то говори што се дијелови пред госте износе; и *ча*стити ваљада ни у Светића не значи *дијелити*, него јамачно што више! Ово свједоче и друге ријечи што су постале од *ча*ст, н. п. *по*ча^{ст}, *ча*сни, *не*ча^{ст}иви и т. д. — *Ч*ест се говори само у Сријему, у Бачкој и у Банату, и то само у госпде, и значи им *die Ehre*. Ово је већ доста да човјек сумња јели *ч*ест *die Ehre* чиста Српска ријеч; а кад види гдје по народу најмање десеторица на једнога говоре друкчије, и то они што и у осталоме говоре чистије од овијех, онда више не може сумњати. Али и да не би тако било, него да би се *ч*ест *die Ehre* и по осталоме народу говорило, па да би се говорило и више него *ча*ст, опет не бисмо скрстили руке и пуштали језик нека се квари, него бисмо тражили која је од ове двије ријечи боља и правилнија, као што се ради и у другијех народа, и као што радимо и сами у другијем приликама. Кад изгонимо Турску ријеч *куприја* па узимамо своју *мо*ст, или *со*как па узимамо *у*лица, или кад ћемо изагнати туђу ријеч *кре*вет па узети красну своју *о*дар, или *син*џир па узети *ве*риге, или *пе*шкир па узети *у*брус — (а за што не бисмо узели кад се и данас тако говори по некијем нашијем крајевима

(*) Види у првој књизи Српскијех народнијех пјесама што је штампана у Бечу 1841, пјесму 49, 90, 129, 135.

ма?(*)); а оно треба да изагнамо и туђу ријеч *чест die Ehre* па да узмемо своју *част*, и још то већма што *чест die Ehre* у Срба ремети законе и Српскога језика и других Славенскијех. Дакле кад бисмо хтјели дознати која је од те двије ријечи боља, ваљало би нам гледати како је у остале наше браће и како је било у староме Славенскоме језику. Словаци зову Њемачко *die Ehre čest* род. *čti*, Пољаци *sześć* род. *szci*, Чеси *čest* род. *cti*, Руси *честь* род. *честь*, а у староме је Славенскоме било *чъсть* род. *чъсти*. Даклем је Словачко, Пољско, Чешко и Руско *е* у овој ријечи постало од старог *ь*, као и од *отъць* што је *otec, ojciec, otec, отецъ*. А кад ове ријечи и све друге овакове испоредимо са својијем ријечима, онда ћемо видјети да је у нас на таким мјестима свуда *а*, као што је већ казано на стр. 16. И тако би у нас „*честъ die Ehre*“ била ријеч туђа, и вријеђала би законе нашега језика какогод кад би ко казао *отецъ* мјесто *отацъ*, или *ден* м. *данъ*; а *част* би била наша *чиста* ријеч и према староме Славенскоме језику и према данашњијем нарјечијама Славенскијем и према осталијем ријечима нашега језика. Кад дакле овако изнађемо шта је боље, па кад још видимо да и народ овако говори како је боље, и то још више него онако покварено, еда ли може коме незнање и самовољство и сујета чија му драго бити преча од истине и претежнија од онијех закона по којим до осамдесет милијуна људи од толико хиљада година говори? — Даље. У староме Славенскоме језику зове

(*) Види: Народне Српске пословице и. т. д., издао их Вук Стеф. Карацић (на Цетињу 1836), стр. LXVI и LXVII.

се *der Theil* частъ, у Словака *časť* род. *časťi*, и *časť-ka*, у Пољака *część* род. *części*, у Чеха *část* род. *části*, и *částka*, у Руса *часть* род. *части*. И тако је у овијем ријечима и у свјема другијем овакијем Словачко *ja* (н. п. у *kl-ja-tba*, *tr-ja-sť* и т. д.) Пољско *ę* (*ciel-ę*, *źrzeb-ię źrzeb-ię-cia*) Чешко *á* (*ř-á-d*, *sw-á-tek*, *p-á-tek*) Руско *a* (*нач-а-ть*, *ч-а-до*) постало од *а*; а у нас је опет на такијем мјестима свуда *е*, н. п. *кл-е-тва*, *тр-е-сти*; *тел-е*, *ждријѣб-е ждреб-е-та*; *р-е-д*, *св-е-тац*, *п-е-так*; *нач-е-ти*, *ч-е-до* и т. д. По томе и овдје према староме Славенскоме језику, према свјема Славенскијем нарјечијама, и према осталијем ријечима нашега језика не ваља нам писати *часть der Theil*, особито још кад се нигдје и не говори; а ко пише, грди свој језик и гази законе његове, какогод кад би написао *чадо* мјесто *чедо*, или *почати* м. *почети*. *Чест* пак *der Theil* била би у нашему језику красна *чиста* ријеч као *начелник* мјесто *началник*, или *спрезати* м. *сопрјагавати*, и не би била нова измишљена, него стара ријеч, коју су стари наши имали, и у том је значењу и писали. А јесу ли је доиста имали? Ја не ћу спомињати нашијех старијех Дубровчана, који су сви једнако писали *часть die Ehre* а *чест das Glück*, него ево књиге *Serbische Lesekörner*, из које хоће и Светић да докаже да *часть* значи *der Theil* а *чест die Ehre*. Светић се срдѣ на Вука, и како не виче на њ, што је казао друштву Српске словесности да чита ову књигу, па вели: „*та барѣ о мени нис могао сумњати, да самѣ Шаффарикове Serb. Lesekörner читао, кадѣ самѣ се у моимѣ Ситницама вѣзкословнимѣ, о коима се онѣ са мноимѣ препирао, јошѣ године 1837.*

на њи позвао“ (Утук III. стр. 55). Ја не могу казати јели Светић ту књигу читао, није ли, али ево како је читао! А тој књизи на страни 47 стоји овако: „чѣсть (partem) оуда оу царѣграда“, на стр. 49 опет: „чѣсть (partem) оуда оу царѣграда“, а на истој страни и „оудамо ти чѣсть (partem).“ Тако је Шафарик нашао ову ријеч у старијем Српскијем књигама, и тако је протума-чио, а Светић у својему Утуку III. на страни 74 у под-смјеху вели Вуку: „али сад ђ чѣсть по филологији значи *der Theil*, дѣо,“ — Вук „рѣчма Србскима друго значѣнѣ подмеће и намеће“ и т. д.; то Светић вели, па се још хвали да је читао *Serbische Lesekörner*. Не зна-чи *сад* само *чѣст der Theil*, него је значило још прије толико стотина година, нити Вук другога значења рије-чима подмеће, него нам је само казао да је тако од то-лико стотина година. Каки су наши књижевници, још може који рећи да су оно писарске и штампарске по-грјешке, или да Шафарик оно није добро разумио; али тај би управо показао да сам не разумије што бесједи. Ено јеванђеље што је 1552 године у Биограду штампано, којијем се управо поносити можемо како је прекрасно из-рађено; у томе јеванђељу, у оној причи о неваља-ломе сину (Лука XV, 12), кад је искао од оца да се одијели, стоји овако: „ѡче. даждь ми достоиную чѣсть имѣти.“ Ко би се жељео увјерити за ово, нека потражи ову књигу у Бечу у ћесарској библиотеци; ко-ме ли је далеко Беч а ближе гора Каблар, нека се по-труди до намастира Благовјештенија, и тамо ће наћи је-дно овако јеванђеље, те се из њега може бити и данаш-

њи дан чита у цркви (*). — Ено Високом Стефану на гробу на камену гдје пише: „гѣъ въсѣмъ сръскѣмъ и подѣнабѣю. и посабѣю. и честы ѿ гръскѣ земли. и босньскѣ“ (*partium Ungariae et Bosnae*)(**). А ено и Добровски у Славенској граматичи на стр. 191 гдје каже: „часть pars, in codd. Serb. чѣсть“, т. ј. „часть *дио* у Србуљама чѣсть.“ — Ова се ријеч истина данас већ изгубила у народу (а може бити да и није, него је ми још не знамо), зато не ће нико наваљивати да се пише; али је опет није са свијем нестало. Вук вели (на стр. 4): „и народ прости у Сријему још говори *од чести* (*zum Theil*) н. п. зна *од чести* (т. ј. мало нешто).“ Љетос кад сам био у Новоме Саду у гостима код својега пријатеља В. Ј., једном пред вече сјеђасмо на двору, а звона без престанка звоњаху на саmrтнике. Отуда се поведе ријеч како многи свијет помрије у неколико дана, па ће рећи сестра мојега пријатеља: „Богме се треба чувати.“ А брат јој прихвати: „Бре ту се нико не сачува, кад ево најздравији људи, у дан у два, па их нема!“ На то опет она на неискану моју радост рече: „Е опет *од чести*.“ Ово је било баш пред што ће изићи Утук III., а она нити је читала Светићевијех Утука на Вуковијех одговора на Утуке, него била удата у Славонију, па обудовљела, те сад опет дошла на постојбину. — Осим тога ријеч се *чест der Theil* сачувала и у другијем ријечима које су од ње постале, н. п. *честица*, *чесница*, *причешће*, *честит*, *честитати* и т. д. Али Светић вели да *честит* није од *чест der Theil*, него од *чест die Ehre*. Ево му ријечи: „А и

(*) Види Вукову Даницу за годину 1826. стр. 25. 3).

(**) Види Вукову Даницу за год. 1826. стр. 38.

честит (*ehrenreich*) и честитати никада неће одвести умъ на „дијелове велике“ као што онъ (Вук) натеже, но на честь“ (Утук III. стр. 51); и на страни 74: „Па и кодъ Шаффарика (*Serb. Lesehörner* стр. 83) у старимъ Србскимъ рукописима честитъ значи *gloriosus* (дакле *ehrenreich* одъ *Ehre* честь).“ Дај да видимо сами шта Шафарик вели. У њега стоји од слова до слова овако: „честитъ (*fortunatus*; *gloriosus*) *Arzneibuch* 1390; *chrw. cheztit* = *sréchen*, *vgl. Stulli s. h. v.*“ Дакле Шафарик каже да *честит* у старијем Српскијем рукописима значи најприје, у првome смислу, *срећан* (дакле оно што и Вук каже), па тек послѣје, у другоме смислу, *славан*. Но Светић је за добро нашао оно прво премучати, а друго опет на своју воденицу навити: од *gloriosus*, *ruhmvoll*, начинити *honoratus*, *ehrenreich*, па од својега *честь die Ehre* часом створити Српско *честит*, те још за бољу тврђу рећи да Шафарик тако каже. Буд сам не зна, за што славно Шафариново име да срамоти? За што своје грдно незнање Шафарику да подмеће? За што тако лукаво да ради? За што тако љуто свијет да вара? — А да би баш значило *честит* у старијем рукописима што му драго, еда ли се и како може казати да долази од Светићевога *честь die Ehre*? Ту је Светић опет показао како је дубоко заронио; показао је не само да не зна старине свога народа како би требало, него и да не мисли и не разабира као други људи прије него ће што казати. Он није гледао како се у оно вријеме писало његово *честь die Ehre* да би смио рећи да је отуда постало *честит*. У најстаријима нашим књигама, и другима писменима споменицима свуда стоји *ѣ* (гдјешто *ѣ*) мјесто старог Славенскога *а*, а гдје

је у Славенскоме њ, ондје су га и наши писали (гдјешто и а, а гдјешто ништа). У Ораховичкоме типикy светога Саве стоји н. п. приход-е-шии, ѡсв-е-щенааго, а поред тога немош-ь-нь. У типикy Студеничкоме опет од св. Саве: ст-е-жаніе, ѡагганіет с-е, лоуче ко единь твор-е (мјесто твора) волю господню паче ѡдъ множьства бє-законникъ, а поред тога: тр-ь-пѣній ср-к-аца. У житију св. Симеуна краља од св. Саве: лѣта прилож-е-т се, испльн-е-т с-е житниц-е пшениц-е, прик-е-жита, люк-е-и бога, оукрѣпла-е и пскрыва-е, настава-е, полага-е (participia), мол-е-т се, наоучиш-е, кыш-е, пророци вы-с-е-ть, ч-е-да, нач-е-ткы, прич-е-стыи св-е-таго доуха, поред тога и: ч-ь-сть, в-ь поч-ь-сти, от-ь-ць, в-ь-сь за-конь, н-ь. У житију св. Саве од Домецијана (1264): приич-е-шауша се, прѣдръж-е-ша, слоуж-е-ше, божьств-ни-не благодѣти, вєзнач-е-лнааго ѡтѣца, силою прѣ-св-е-таго и животвор-е-шаго доуха, (и изволїи с-ѣ, боуд-и им-ѣ господьне, св-ѣ-тиню, прав-ѣ-шаа, — за то дакле и ч-ѣ-сть), па поред тога: благоч-ь-стиемь, от-ь-ць, от-ь-ч-ь-ство, прѣжде д-ь-ницѣ, божьств-ниихъ, срьд-ь-ч-наа, оус-ь-пшєи (и въ рожд-а-стве, въ бескон-а-ч-їи вѣ-кы). У оној књизи (1390) што је Шафарик напомиње код честитъ стоји: ѡскрєнит с-е, прокєнит т-е, мѣс-е-ць, въсп-е-ть, св-е-тыхъ, св-е-жи, а поред тога: ѡтѣчъ, оукит-ь-кы, ш-ь-дѣ, грѣн-ь-ць, четвѣрт-ь-кы, сътлѣкы, д-ь-нїи, т-ь (данас у Црној Гори та а овамо доље тај). На крсту краљице Јелене (1273 — 1314): Ѣи чьстїни крсть... св-е-тѡи трѡици. оу нємь п-е-ть комать чьстїнога дрѣ-ва... св-е-тѣ-н трѡиц-е... оуз-е-ти... прокл-е-ть. На крсту краља Милутина (1275 — 1321): чьстїни крсть

... чѣстѣнога дреба... оуз-е-ти шдѣ сп-е-тихъ апостоля...
 прокл-е-тъ... неко-н-ше с-е... расп-е-таго христа. Ово
 је само неколико примјера да бисмо видјели како су нам
 стари писали. Ко се жели у овоме боље поучити, нека
 чита Serb. Lesekörner (одакле је и ово све извађено),
 али не као Светић. — Кад би дакле честит било „*ehren-
 reich* одъ *Ehre* чѣсть“, наши би стари писали чѣститѣ
 каогод почѣсть, чѣстѣнь; али они не пишу тако, него
 чѣститѣ каогод и причѣстѣ, причѣщајуца, начѣткѣ,
 въспѣтъ, а овуда је свуда ѣ мјесто љ, дакле и чѣститѣ
 мјесто чѣститѣ од старога Славенскога чѣстѣ а Српско-
 га чѣстѣ *der Theil*, дијел. Кад је дакле честит од *чест*
der Theil, дијел, а не од Светићевога чѣстѣ *die Ehre*,
 шта може друго значити него онога „*коме су дани мно-
 ги или велики дијелови*“, т. ј. ко је срећан? и *честитати*
 шта може друго значити него жељети коме „*многе или*
велике дијелове“, т. ј. срећу? Осим свега овога ено је
 сам народ најљепше протумачио шта му значи *честит* у
 оној сватовској пјесми што пјевају кад носе барјак из
 цркве:

У име Бога, у час добар сунце истече,
 Честито ти, домаћине, у дом весеље!
 Одлећеше, долећеше сиви соколи,
 Донијеше домаћину киту маслине;
 Честито ти, домаћине, у двор весеље! —
 Фала тебе, сив соколе, био са срећом! — (*)

Није ли ово управо као: Помоз' Бог! — Бог ти помо-
 гао! — Што ти мени оно и ја теби.

Из свега овога свако може видјети да се са *част*

(*) Види: Српске народне пјесме 1841, књ. I. пјесма 13.

die Ehre и *чест der Theil* не намеће и не подмеће Српскијем ријечима друго значење, нити се језик кроји према правилу, као што би рад Светић Вука да обиједи; него који вели да није овако, и да се *чест* изузима од онога правила које каже да мјесто старога *а* Срби говоре *е*, пак да значи *die Ehre*, онај тражи длаку у јајету, гради нов језик, и могао би данас сјутра казати да ни *пат*ак не значи у Срба што значи него *пѣ*так. Врло је добро све ово Добровски измјерио и претресао, док је оно правило изнашао, нити ћемо какомегод незналици за љубав рушити га и газити.

Ни *нос*, ни *коњ*, ни *сок*, ни *гроб* ни мало не смета законима Славенскога језика ни правилима Добровскога, а ко то и помишља, не зна ни о чему је ријеч. Правило каже да се старо *ѡ* (у оној првој служби, гдје је имало за се глас) у сјевернијех Славена изговара као *о*, а у јужнијех као *а*. Сад је питање: јели у староме Славенскоме *нѡс*, *кѡњ*, *сѡк*, *грѡб*? Није него *нос*, *коњ*, *сок*, *гроб*. Зна ли дакле Светић шта говори? По каквој је лођици судио да би по ономе правилу требало да је у нас јужнијех Славена *нас* а не *нос*, *кањ* а не *коњ*, *сак* а не *сок*, *граб* а не *гроб*? (Утук III. стр. 76) Само по тој красној лођици и по својему вјештоме филологовању могао је рећи да би требало у нас да је и *закан* и *канац* (Утук III. стр. 76); а ми велимо да је добро и са свијем по правилу *закон*, *конац*, јер је у староме *законѡ* *конѡ*цѡ. Ако ли Светић још једнако мисли да није овако, него да је *закѡнѡ*, *кѡнѡ*цѡ, нека посвједочи.

5) Ја рекох још у почетку да је у језикословноме Утуку III. пуно грдње да се једва може разазнати главно.

Светић гди Вука! Гди га, јер не зна шта је Вук у Српској књижевности. Вук није живљео нити живи за свој вијек, него за вијек други што настаје; за то га његов вијек и не разумје, за то га вијек његов прогоњаше. *Аще ѿ міра бисте были, міръ укш свое лемлаз бы: ма-коже ѿ міра нѣсте, но азъ изсерахъ бы ѿ міра, сего ради ненавидитъ васъ міръ* (Јован XV, 19). Наопако би било, кад би тако остало на свагда. Наопако би било по нас и по нашу књижевност, кад би сви онако мјерили Вукове задуге како их Светић мјери. Онда би нам јамачно ваљало ићи к Нијемцима да нам очи отворе, да нам туђини кажу шта у своме двору имамо. Али, хвала Богу, има и Срба који са свијем друкчије мисле (*). — Ја бих рекао да је Вук самијем правописом много учинио пред цијелом Европом; а остале његове заслуге, рекао бих, толико су веће од ове колико је већа душа од тијела, колико је претежније тијело од одијела. Народна књижевност! Ово је данас велика мисао за којом сва Сла-

(*) Кад сам ово писао, ја сам мислио на неке пријатеље и познанике своје; но како се обрадовах кад ми послѣје неколико дана допаде Љетопис (1846. IV), те видјех како ондје пише о свему овоме, — у Љетопису који је дослѣје био највећи непријатељ Вуку и слијепи противњик! Ондје у чланку „Нѣке черте изъ повѣстнице Сербскогъ књи-жества,“ на страни 121 стоји овако: „Еданъ селянинъ, комъ в само сеоске школе свршио, морао, в црквенославенскій в-зыкъ изъ књижества србскогъ изтиснути; другій селянинъ, кои равнымъ начиномъ никакве велике школе учио нѣ, имао в србскій ѣзыкъ као књижевный утврдити, тай, управо ре-ћи, као какву непознату земљу одкрити.“ — Јован је Суботић цијелијем ондјем чланком (крај у Љет. 1847. I) освјетлао образ свему народу нашему.

венска племена листом пристају. Онај данас у Славена љепше пише који простије пише. За ту је народну књижевност, за то просто писање од потребе прост народни језик. Вук нам је казао и управо научио нас које је Србима тај прости народни језик; Вук једини ево већ тридесет година тај језик брани, чисту пшеницу од кукоља тријеби. Та пшеница није *добри* са *и*, нити је кукољ *добрый* са *ий*, као што Светић изврће; него је пшеница у свијем Вуковијем дјелима. Овдје нам се ваља сјетити само рјечника. У Вуковој рјечнику наћи ћеш не само свакој ријечи прави глас и изговор и право значење, него ако је човјек по духу човјек, а дух човјечијако се опет само или бар понајвише у језику показује, тамо ћеш васколики Српски дух, тамо ћеш Србина васколикога као у огледалу видјети. А ту силу Вуковој рјечнику дају оне етнографске и археолошке приче уз ријечи, које управо показују живот Српски, снагу народа Српскога у духу и у срцу, и које га дијеле од другијех народа. „Вукъ первый понялъ,“ вели Срезневски, „что Словарь языка долженъ быть не однимъ дополненіемъ къ его грамматикѣ, а полнымъ пособіемъ для изученія всѣхъ элементовъ образованности народа въ ея мѣстномъ развитіи, и что если составитель Словаря обязанъ объяснить каждое слово, то тѣмъ болѣе долженъ заботиться о вѣрномъ объясненіи словъ, по своему значенію принадлежащихъ только народу, котораго языкъ онъ описываетъ“ (Московский литературный и ученый сборникъ 1846, стр. 357). И опет на другоме мјесту: „Какъ не жалѣть что образецъ, представленный Караджичемъ, до сихъ поръ остается безъ подражанія“ (Журналъ министерства народного просвѣщенія 1842. Генварь. Отдѣленіе IV. стр. 13).

— Кукољ пак шта је ето се може видјети и из те Вукове књиге на коју се Утук Ш. подигао. И когод није рад кукоља сијати по народу своме, нека чита ту књижицу и нека је учи, био књижевник или не.

Но у данашња времена ријетко може ко постати књижевник, а да не изгуби много од своје народности, особито у нас Срба, — па и с ову и с ону страну Саве. Тога ради су нам за народну књижевност од велике потребе и од неисказане користи народне пјесме и друге народне умотворине. Овдје већ не гледаш духа на огледало, не гледаш слике његове, него њега сама; не казује ти га други, него ти он сам збори, он се сам с тобом разговара. У народнијем умотворинама видиш како срце народу куца, куда ли му мисли полијећу, па учиш шта му ваља бесједити и с које стране, ако хоћеш да те слуша, ако хоћеш да будеш народан књижевник. Народне су умотворине сјеме: из тога сјемена треба да нам никне књижевност; то ће само бити права књижевност. Вук нам је тијем сјеменом њиву посијао: он је народне умотворине сваке струке први почео купити, он их је једини највјерније скупио, и највјерније их свијету предао. Ово смо ваљада кадри признати, кад и други Славени узимају Вука у томе послу за углед. „Въ этомъ отношеніи Вукъ остается образцемъ и дѣятельности и умѣнья,“ вели Срезневски (Московскій сборникъ 1846, стр. 359); а Шафарик је још 1833 у *Časopis-у*, *Českého Museum* (IV. стр. 448 и 449) казао: „W samém skutku paně Wukowa sbírka srbských pjsnj gest posawad we swém oboru gedina, o njž s gistotau twrditi se může, že nic ginorodého a podwrženého, mimo pauhe

čisté, samorostlé národnj písně, w sobě neobsahuge, což w též mjře o nižádné giné podobné sbjrce... chwaliti se nemůže.“

И тако је дакле у нас Срба ону Славенску мисао Вук покренуо, Вук је у нас народној књижевности те-мељ ударио: добро је сјеме бацио по Српскијем срцима, из којега ће—ако да Бог—бити сваке среће и благослова!

Осим свега овога народне наше умотворине имају и другу цијену. Ту цијену ваља најприје познати, пак ћемо онда познати и онога који нам их је, тако да речем, од пропасти сачувао. Срезневски, учени онај Рус што је прије неколике године о трошковима цара својега путовао по Славенскијем земљама да се приправи за професора Славенске књижевности, те је и наше крајеве прошао, па пише с тога пута своје старјешини, министру народне просвјете, и тужи му се како се највише Славенскијех списатеља забављају онијем што се сачувало у књигама и рукописима и већ не ће пропасти, него само „подлежитъ ученому разбору,“ а врло их мало траже да купе оно што у народу још живи, али се од нове цивилизације све више и више губи, па најпослије вели: „Много ли Караджичей насчитатъ можно въ цѣлой Европѣ, не только между Славянами?“ Т. ј. „Може ли се много Караџића набројити у цијелој Европи, не само међу Славенима?“ (Журналъ министер. нар. просв. 1841. Августъ. Отдѣл. IV. стр. 11.)

Овдје није мјесто да се цијене дјела Вукова; историја ће Српске књижевности њих оцијенити, а ја сам хтио само за некоја казати колико их ја цијеним. Ако Светић за све ово ништа не ће да зна, па ни Срезнев-

скоме ни Шафарику, који обојица и њега врло добро познају, не ће вјерује, онда ја не могу друго мислити него да је Светићу жао што ови људи и њега не хвале. Али, по Богу! шта је он учинио? Чим ће он да се и упореди с Вуком? Његови су послови већ и у нас ђачки послови, а камо ли пред ученијем Славенскијем свијетом! а камо ли пред Европом! —

* * *

Штогод рекох, не рекох ништа никоме за љубав, нити што коме уз пркос; него рекох, што овако мислим, и што сам за све ово тврдо увјерен. Ако сам у чему погријешио, врло би ми мило било да ме ко исправи.

10 Јануарија 1847.